

Guus Peters

De Materberg een grensgeval

@example

De Materberg, een grensgeval

Afbeelding: De Tranchotkaart uit 1803 geldt als de meest gedetailleerde kaart van ons gebied van vóór het kadaster. De toponiemen zijn niet altijd correct. Zo heet Catsop hier "Kleenenmeers" en Terhagen "Catsop".

Inleiding

Elsloo en Geulle kennen in de historie een grote gemene deler, en dat is het Materbergleen, waar ook de grens tussen de twee dorpen middendoor liep. De landerijen liepen door tot boven op de Horst. Het Materbergleen is een interessant historisch gebied, mede omdat het gedeelte van de Materberg onder Geulle ook op een kaart van Elsloo uit 1686 staat bijgetekend.

Er heeft verder een watermolen gelegen, een laathof en nog meer boerderijen: kortom een heel gehucht. In de 16e eeuw viel de hele Materberg een tijdlang geheel onder Elsloo, inclusief Hussenberg en Broekhoven. Vandaar dat er in de archieven van Elsloo vaak over het leen Materberg als geheel gesproken wordt.

Het was een ware speurtocht voor ons om in het huidige landschap de oude wegen en bewoning te onderkennen. Een grote hulp hierbij vormen de vastleggingen in de archieven van Elsloo en het boek van pastoor Kengen, Uit Geuls verleden, met betrekking tot de grensgebieden. Mogelijk kunnen onderzoekers uit Geulle hierop aansluiten met een vervolgonderzoek naar de wegen en het landschap in het zuidelijke gedeelte van Geulle.

Er bestaat in het archief van Elsloo (www.archieven.nl) nog een map Materberg die wij niet hebben doorgenomen. Wellicht zijn hierin nog antwoorden op onze vragen te vinden.

Zelf heb ik altijd interesse in dit gebied gehad, ook aan Geulse zijde. Onze buurman was Sjef Pijpers, een broer van mijn opa Severien Pijpers. Hun vader was Frans Pijpers en kwam uit Hussenberg. Nonk Sjef had geen kinderen en nam mij vaak mee op zijn lange wandelingen in de omgeving, dus ook naar het gebied rond de Materberg. Hij vertelde me veel over het verleden.

In Hussenberg woonde Til Webers-Pijpers, een nicht van hen. Enkele jaren geleden kwam ik in contact met een zoon van Til, Hay Webers (helaas overleden). Hij was op zoek naar gegevens van de familie Pijpers in Hussenberg en de link met Elsloo. Hieruit kwamen ook nieuwe inzichten voort over de historie van Hussenberg en de Materberg. Dit interesseerde me zeer.

Tijdens mijn onderzoeken naar de historie van Elsloo in de archieven kwam ik namelijk bij herhaling de Materberg tegen, waarvan ik aantekeningen maakte. Fascinerend was dat er talloze vermeldingen voorkwamen over wegen, bewoning, een watermolen en een brouwerij.

In een groter verband onderzocht ik ook het oudste wegenstelsel in het Maasdal tussen Maastricht en Born. Hierbij ontdekte ik dat het bos-/weidegebied "Materberg" tussen Elsloo en Geulle een grensoverschrijdende, gezamenlijke, oude en rijke historie kent. Al eerder stipte ik deze aan in historische artikelen die ik schreef voor de website www.elsloo.info.

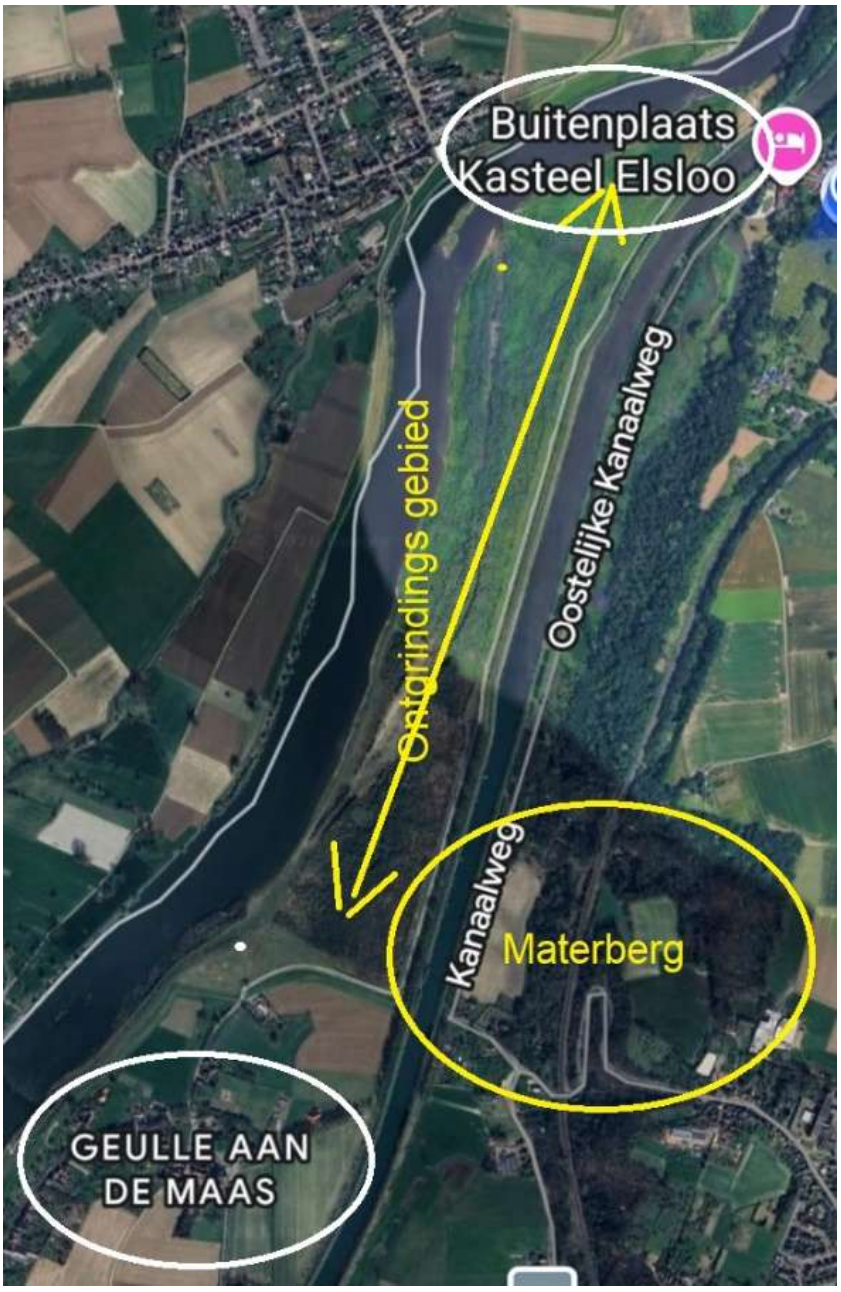
Op verzoek van de heemkundevereniging Geulle heb ik onlangs een aantal artikelen samengesteld over het verloop van de grens tussen Elsloo en Geulle, met uitleg over de historie van het landschap, de wegen en de bewoning aan beide zijden van de grens. Ik hoop dat onderzoekers in Geulle de draad oppakken voor de rest van Geulle. Ik zie deze publicatie dan ook als een begin en niet als een einde.

Guus Peters
Streekhistoricus, verbonden aan het Historiehuis van de Maasvallei
Elsloo

De Materberg

Tot voor kort kenden we de naam Materberg alleen als een toponiem in Geulle en hadden we zeker geen weet van een gehucht met die naam. Maar tijdens onderzoek in de archieven van Elsloo doken steeds weer vermeldingen op van bebouwing en wegen in wat nu een bosgebied is.

Langzaam werd ons duidelijk dat we hier met een "Wüstung" te maken hebben in een gebied dat al in de Romeinse tijd (wellicht zelfs al in de pre-Romeinse tijd) een zekere betekenis had. In dit gebied zijn zowel sporen van bewoning door de Bandkeramiekers als graven uit de Romeinse tijd en sporen uit de middeleeuwen gevonden. We gaan ervan uit dat de hoge Maasdal-rand tussen Geulle en Stein altijd een of andere vorm van bewoning heeft gekend.

De Grens tussen Elsloo en Geulle

Hoewel men dat vaak gemakshalve aanneemt, zijn de latere gemeentegrenzen van Elsloo niet dezelfde als de historische. In de loop van de tijd hebben wel degelijk veranderingen plaatsgevonden. Ook tussen Geulle en Elsloo hebben grenscorrecties plaatsgevonden. Om de grenzen in het landschap vast te leggen, waren herkenningspunten nodig. Daarom maakte men gebruik van natuurlijke objecten (waterlopen, droogdalen en de Maas), maar werden ook op cruciale punten palen opgericht, grote stenen gelegd of bomen geplant. Tussen deze herkenningstekens werden greppels gegraven die de grens aangaven.

De oorspronkelijke grenzen van Elsloo en Geulle zijn niet bekend. Men kan zich afvragen in hoeverre er destijds wel grenzen tussen de dorpen bestonden. De huidige dorpen zijn van oorsprong vaak afsplitsingen van veel grotere, oude bestuurseenheden (domeinen).

Ieder dorp had gebruiksrechten op de omringende gebieden, zoals weide- en bosrechten. Veelal ontstond de bewoning op gunstige plaatsen voor landbouw langs reeds bestaande doorgaande wegen (soms nog ouder dan de wegen uit de Romeinse tijd), die vroege steden met elkaar verbonden, zoals de weg tussen Maastricht en Roermond (en verder). Deze volgde de Maas op de rechteroever en liep over verhogingen, zoals oeverwallen en grindkoppen in het Maasdal. Dit was overigens niet de latere middeleeuwse Heerstraat (de opvolger), die achter de dorpen omliep.

De oudste noord-zuidverbinding liep tussen Bunde en de Materberg over de hogere oeverwallen door het Maasdal. Ten noorden van de Materberg liep de weg boven de overstromingsgrens en langs de bronnen in de hellingen van de rivierdalen. Deze wegen waren overigens smal (het vervoer gebeurde op de rug van paardjes, achter elkaar); steile hellingen werden met grote omwegen geleidelijk genomen. Natuurlijke barrières, zoals dichte wouden en moerassen, werden omzeild. Ook diende men rekening te houden met voldoende waterplaatsen om de lastdieren te drenken. Dit alles maakt dat deze routes in onze ogen grote, onnodige omwegen maakten.

De Matres

De naam Materberg zou afkomstig zijn van de Matres, Keltische en Romeinse moedergodinnen die tussen twee bronnen werden vereerd. In dit gebied kennen we de bron van de Materbergbeek en de (oorspronkelijke) bron van de Hemelbeek. Precies tussen deze twee bronnen is een Romeins grafveld aangetroffen.

Afbeelding: Matres, drie moedergodinnen. Matres (Latijn voor 'Moeders') zijn Keltisch-Germaanse moedergodinnen uit de Romeinse oudheid, vereerd in groepjes van drie als beschermers van huis, gezin en volk, vaak afgebeeld op votiefstenen met vruchten, bloemen en dieren.

De Laathof Materberg

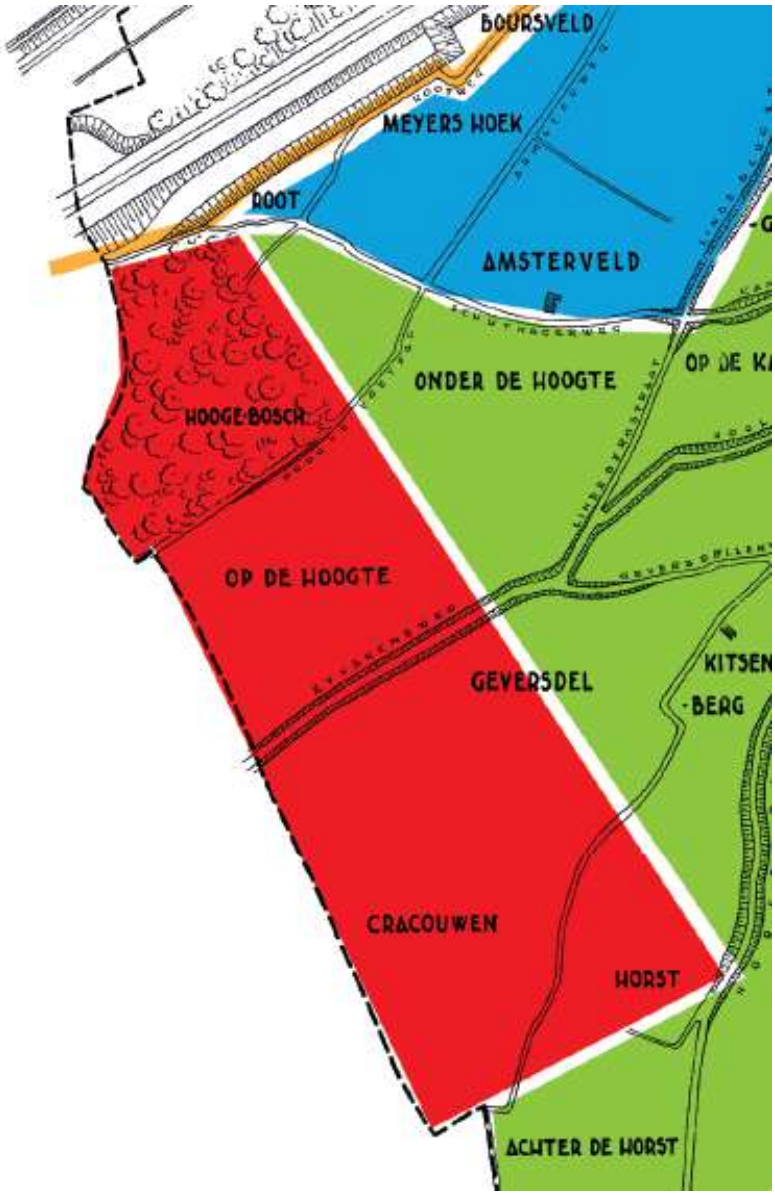
Een domein bestond in de vroege middeleeuwen uit grote oppervlakten wildernis (bossen en moerassen). Wilde men dit laten renderen, dan werd een laathof gesticht en werd er land aan toegewezen. Hier konden laten een boerderij beginnen, waarvan zij cijnsen (belasting) en andere verplichtingen aan de heer van de laathof dienden af te dragen of af te kopen. Er was een centrale zetel, de laathof, waar de (veelal lagere) leenheer, de laat, die het gebied in leen had gekregen, zetelde. Voor de uitvoering van taken met betrekking tot het bestuur van de laathof had hij een plaatsvervanger in dienst (een meier).

Een Laathof (ook cijnshof of curia) was vóór de komst van de Fransen een hof van een lagere heerlijkheid, georganiseerd volgens het (oudere) hofstelsel en met een eigen rechtbank. Het was dus een administratieve instelling. Daarnaast was laathof soms de naam van de centrale boerderij, waar zich de hof of hoeve van een laat (degene die de grond in leen had gekregen) bevond. Het kon dus voorkomen dat een laathof als bestuurseenheid nog bestond, terwijl de hoeve niet meer bestond. Dat was in Materberg uiteindelijk het geval.

De hoofdverplichting van de leenman (meestal een lagere edelman) was zijn leenheer (in dit geval de heer van Elsloo) in tijden van strijd bij te staan en belastingen af te dragen. Bij zo'n laathof als instituut konden een hoeve, brouwerij, vijvers, wijngaard, molen en andere gebouwen horen, waarvan de laten verplicht gebruik moesten maken. Het Materbergleen was ingericht als een laathof en was zelfvoorzienend.

In de Karolingische periode zouden in de oude nederzettingsgebieden grotere dorpen met 20 tot 30 boerderijen en 200 tot 300 inwoners hebben bestaan. Gemiddeld telden dorpen in de hoge middeleeuwen echter niet meer dan 10 tot 12 boerderijen, met ongeveer 70 inwoners.

Rond de laathof kwamen de horigen te wonen in kleine boerderijtjes met een toegewezen stuk grond, waaraan verplichtingen tegenover de laathof waren verbonden. Op deze wijze ontstond een nieuw gehucht. Dit is ook de achtergrond van het verdwenen gehucht Materberg. Later veranderde dit hofstelsel en werden de horigen min of meer zelfstandige boeren, maar de belasting bleef op de percelen rusten, ook nadat zij deze in eigendom hadden verkregen. Nog lang, zelfs na de Franse tijd, werd de belasting in natura vermeld, zoals kapoenen, eieren en koren, met een omrekening naar geld.

Afbeelding: De helft van het Materberggebied behoorde tot Elsloo en viel onder de Materberghof. Van de andere, Geulse helft is de precieze begrenzing ons niet bekend. Globaal betrof dit het gebied rondom de gehuchten Broekhoven en Hussenberg.

Het gehucht Materberg

Gezien de onderdelen van de Laathof in het aangrenzende gebied van Geulle (met name Hussenberg en Broekhoven) lijkt het er sterk op dat het gehele gebied Materberg ooit een onderdeel van Elsloo is geweest en ook van hieruit is gesticht, maar later door koop of anderszins voor de helft aan Geulle is toebedeeld.

De geschiedenis van Geulle verhaalt dat de grote sacramentsprocessie ooit via de berg van Terhagen, langs de Horst, over de Eykskensweg heeft getrokken. Dit wijst erop dat dit gebied ooit kerkelijk met Geulle verbonden is geweest. Mogelijk trok men vanaf de Biesenstraat via de watermolen de helling op naar de Schuthagerweg, vervolgens via de Lindebergstraat naar de Eykskensweg en daarna terug via Hussenberg.

De bebouwing van Materberg moet van vrij grote omvang zijn geweest. Dit blijkt uit de aanwezigheid van een watermolen, een Laathof en de verwijzingen in de archieven naar een brouwerij.

Inv. 353, 1612: Enen hoof geheyten den Spicherhoof reygenoot die straet die van den molen te Materberg kompt. (Spieker is graanopslag.)

Er moet dan ook voldoende aanvoer zijn geweest om deze voorzieningen te laten renderen. Daarvoor moeten ook voldoende land en bewerkers ter beschikking hebben gestaan.

Als de naam Materberg inderdaad terug te voeren is op de Matres, dan moet men toch denken aan een zeer oude historische plaats. De bewoning moet dan ononderbroken zijn teruggegaan tot de Romeinse Tijd. Bij een onderbreking zou de naam namelijk verloren zijn gegaan.

Afbeelding: Huidige situatie met projectie van de kadasterkaart van 1817. Ter oriëntatie: de witte cirkel is de Keezelberg, de gele cirkel de Zéndjberg en de rechthoek de Duuker. In de omgeving van deze "bergen" denken wij dat de watermolen, brouwerij, Laathof en nog enkele hoeves hebben gelegen. In het huidige bosgebied aan de oostzijde van de spoorlijn en langs het "Meulepaedje" denken wij de huizen van Hoogmaterberch te moeten plaatsen.

Opmerking: het gedeelte van de Materberg dat onder Geulle viel, heeft zijn verkaveling behouden, terwijl het gedeelte van Elsloo in het kasteelbezit is opgenomen.

Het “centrum” van het Materberggebied

Ontginningen

In de Romeinse Tijd werden de brede hellingen en randen van het plateau langs de Maas en de Geul ontgonnen, villa's (landbouwbedrijven) gebouwd en hoofdwegen door de dalen aangelegd. Secundaire wegen doorkruisten de hellingen en het plateau. Na de inval van de Franken raakten deze gebieden ontvolkt, concentreerde de bevolking zich in de dalen, raakten de akkers van de Romeinse villa's weer bebost en werden de villa's verwoest.

Aan de eigenlijke (her)ontginning van de plateaus tot landbouwgronden ging een fase vooraf. Voor het jaar 1000 was de veeteelt van groter belang dan de landbouw. Aan het einde van veedriften vanuit de dorpen naar (deels) ontboste gebieden op de plateaus ontstonden veehoven bij een drinkpoel, vaak de kern van latere gehuchten. De Catsopperhof kan bijvoorbeeld oorspronkelijk een veehof zijn geweest, die in een latere fase uitgroeide tot een ontginningshof, waarbij de omringende veeweiden en bossen werden ontgonnen tot akkers. Van de Materberghof ontbreekt, in tegenstelling tot Catsop, een vermelding als veehof.

Catsop kent ook vermeldingen van een "blockhuys" met een hof (boerderij), wat wijst op een verdedigbare toren (blockhuys).
(349-1573: 1 morgen lants gelegen opt Mergelakker bij den Blockhuyshoff.)

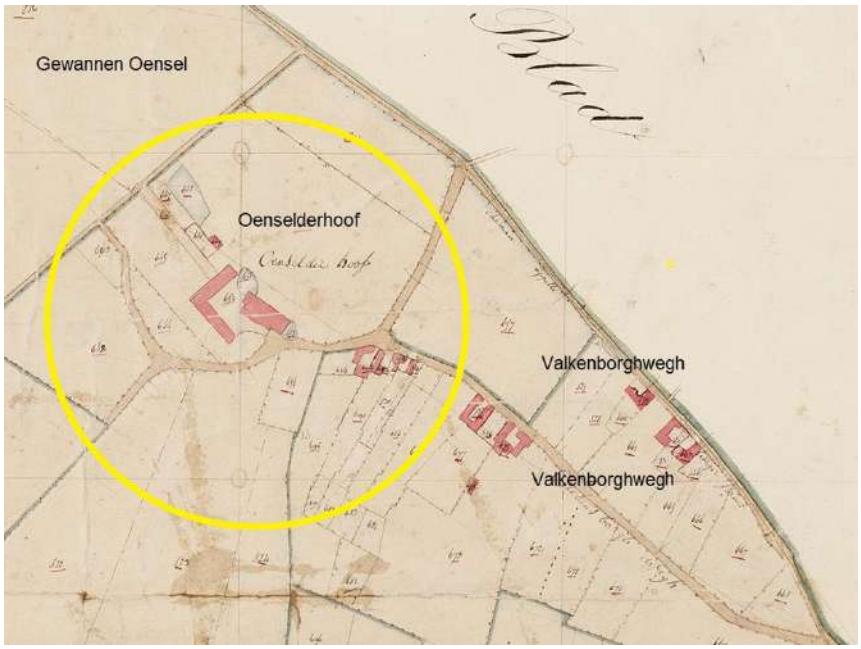

Afbeelding: Impressie van een vroege Laathof; deze was al dan niet omgracht.

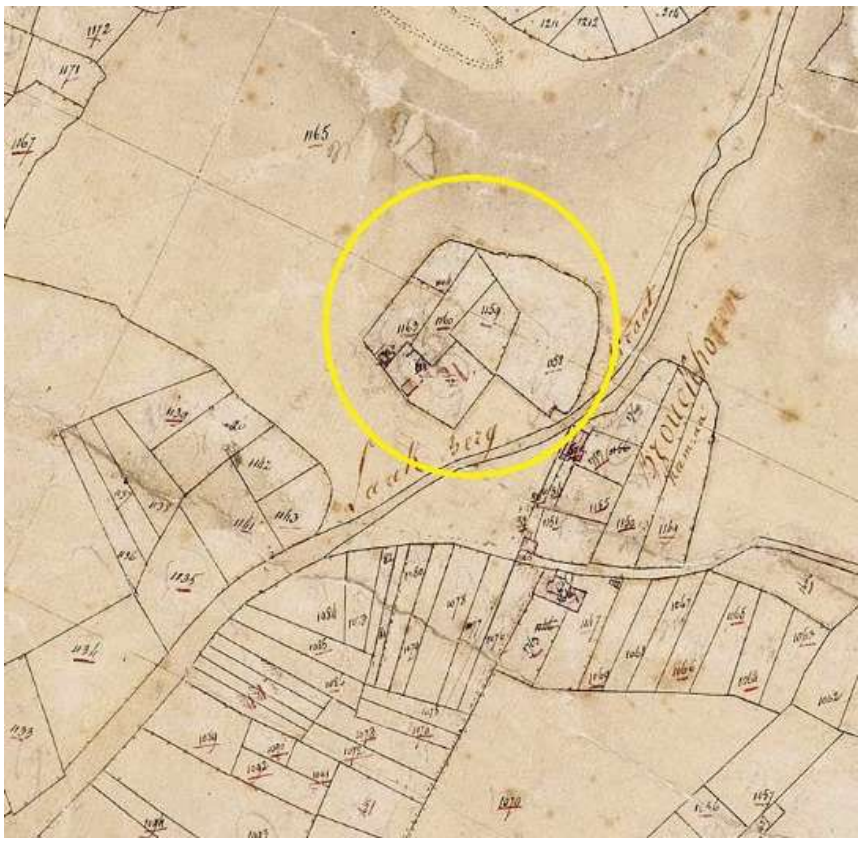
Aan de ontginning van de plateaus tot landbouwgronden ging een fase vooraf. Voor het jaar 1000 was de veeteelt van groter belang dan de landbouw. Grote hoeves kunnen oorspronkelijk een veehof zijn geweest, die in een latere fase uitgroeide tot een ontginningshof, waarbij de omringende veeweiden en bossen werden ontgonnen tot akkers. Men kan deze herkennen aan de van de omgeving afwijkende, onregelmatige kadasterlijnen die het hoeveterrein markeren.

Soms werd later op het terrein van de oude hoeve een geheel nieuwe opzet gebouwd, maar bleven de kadasterlijnen hetzelfde. Jongere ontginningen sluiten in regelmatige vorm aan op de oudere, onregelmatig gevormde kavels.

Omdat we niet weten waar de Materberghoeve lag, kunnen we dit proces hier niet nader duiden. Als voorbeeld nemen we de Oenselderhof (gemeente Beek), waar dit nog goed is te zien.

Afbeelding: Oenselderhof.
Men ziet hier de oude structuren van de veedriften waaraan de Grote Oenselderhof (Leen van Valkenburg) aan het eindpunt als veehof is gesticht. De later in akkers omgezette weidegronden zijn in grote, regelmatige percelen verdeeld en worden *gewannen* (akkers behorende bij een hoeve) genoemd.

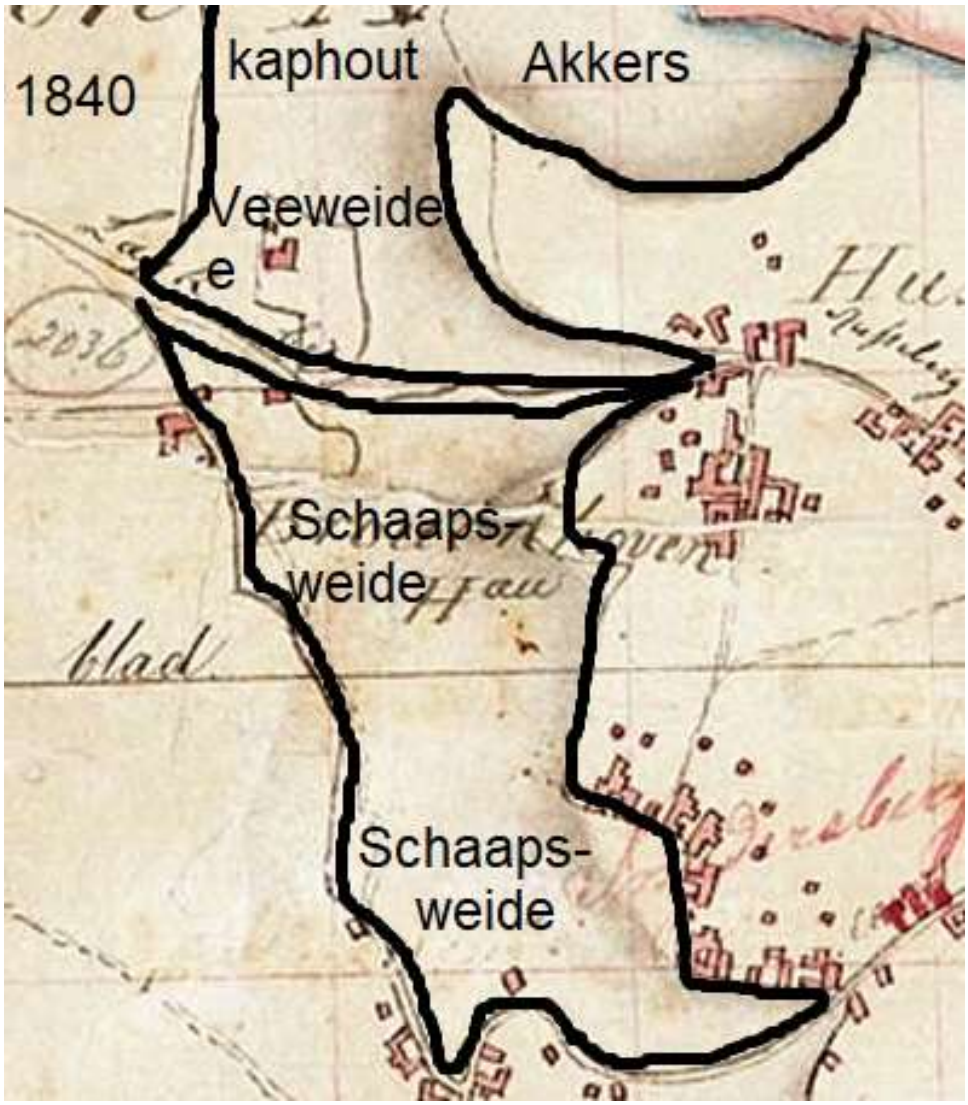
Afbeelding: Broekhoven.
Verspreid liggende woningen aan de voet van de Laakberg. Hoven in het broek.

Een gehucht aan het moeras. De Bellickstraat liep langs de bosrand (nu een voetpad). Rond 1840 was dat volgens het kadaster overigens geen bos, maar een gemeentelijk weidegebied.

Apart ligt een groepje percelen, nagenoeg geheel omringd door bos. In 1840 woonden daar Stephanus Castermans en daarnaast stond een klein huis van Leonard Vossen. Het lag toen, en ligt nog steeds, niet aan een doorgaande weg. De achtergrond hiervan is ons niet bekend. Het lijkt op een vroegmiddeleeuwse nederzetting in een gemeenschappelijk bos- of weidegebied.

Afbeelding: projectie van de kadasterkaart van 1817 op een satellietfoto.

Afbeelding: Tegenwoordig kent Geulle een aaneengesloten lint van bossen in de hellingen van de Slingerberg tot aan de Snijdersberg. Maar in 1840 was dat anders. Vanaf de Snijdersberg tot aan de Laakbergstraat waren de hellingen schaapsweiden. Tussen de Laakbergstraat en de Materberg lag weiland. Iets verder, tegen het Materbergbos van Elsloo aan, lagen diverse hakhoutpercelen en akkers. De weidegebieden waren gemeentegrond en dus gemeenschappelijk in gebruik.

.

Verdwijning van Materberg

Waarom het gehucht verlaten werd en waarheen de bewoners vertrokken, weten we niet. Dit bosgedeelte is berucht om zijn drijfzandbanken. Hier is in de 19e eeuw zelfs het hele spoor weggevaagd. In 1552 is het hele bos op de Horst gekapt en verkocht ten behoeve van de bouw van huizen en schuren door de inwoners van Geulle. Zijn er toen verwoestingen of ziektes geweest waaraan ook Materberg niet is ontkomen?

Vreemd is dat van al het beschrevene geen spoor meer te vinden is. Volgens de overlevering zijn aan de voet van de zandberg (aan de overzijde van de beek, waar nu een bank staat) middeleeuwse scherven gevonden. Verder is aan de overkant van het kanaal in 2003 een vroege brikkenbakkersoven gevonden, die mogelijk met de bebouwing in Materberg in verband is te brengen.

Verder attenderen we op de vondst van vier molenstenen in de beemden. Deze worden toegeschreven aan een ongeluk op de Maas:

Bij Geulle aan de Maas zijn in het grind twee paren (ligger én loper) halffabricaat-maalstenen van tefriet gevonden. De ongebruikte stenen zijn als handelswaar te beschouwen en moeten afkomstig zijn uit de omgeving van Mayen in de Eifel. Ze vertegenwoordigden in de middeleeuwen een vermogen, omdat zij het kostbaarste onderdeel van een molen vormden. Merkwaardig is dat nergens een koppeling wordt gelegd met de Materbergmolen aan de overzijde van het Julianakanaal.

Afbeelding: We denken dat een groot gedeelte van de sporen van de molen nu onder de Zand- en Kiezelberg ligt of bedekt is met zand uit drijfzandverzakkingen. Verder zal bij de aanleg van het spoor veel voorgoed verloren zijn gegaan. Merkwaardig is dat we hiervan niets in de archieven kunnen traceren.

Afbeelding
Het Hoge Bos (Materberggebied) is een grote inzinking in de steile Maasoever. Het feit dat hier een heel gehucht is verdwenen, geeft te denken. Mogelijk heeft hier een grote drijfzandverzakking plaatsgevonden, waarna de woonplaatsen zijn verlaten. Grondverschuivingen zijn niet vreemd in dit gebied. Nog in de jaren zeventig vond een verschuiving plaats bij de bron van de Materbergbeek.

https://www.ahn.nl/

Bachiene (Vaderlandsche Geographie dl. V, pag. 1058—1059) gewaagt van een oever-
verzakking in de Scharberg op 14 Maart 1772, maar dan niet als gevolg van de ondermijnende
werking van de Maas, doch tengevolge van het plotseling doorbreken van een geweldige in de
helling opgestelpte watermassa. Hij spreekt van een „natuurgewrocht"

Afbeelding
De twee bulten links van de spoorlijn zijn niet natuurlijk; het zijn de Zand- en Kiezelberg. In de jaren twintig van de vorige eeuw hebben de spoorwegen aan de oostzijde van de spoorlijn de bronnen van de Hemelbeek uitgegraven. Die ondermijnden het spoor. Het zand en het kiezel hebben zij vervolgens aan de westzijde van de spoorlijn, links en rechts van de beek, gestort. Deze dienen om het spoorlichaam te stabiliseren. In dit gebied is de spoorlijn diverse keren vernieuwd als gevolg van verzakkingen in de hellingen, veroorzaakt door drijfzand.

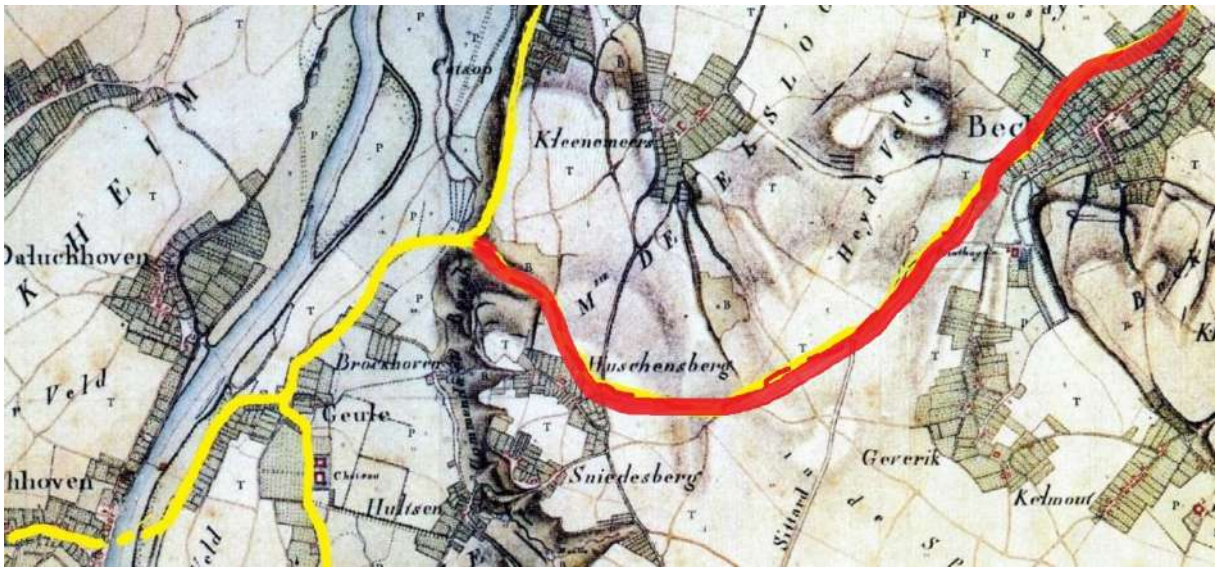
Middeleeuwse ontginningen

Zo'n nederzetting als de Laathof Materberg was vóór het jaar 1000 zelfvoorzienend en kende een beperkt akker-areaal. Naast natuurlijke weidegronden in het Maasdal en op de plateauranden waren grote delen van het landschap bebost (wildernis genaamd). De veeteelt was vóór het jaar 1000 veel belangrijker dan de landbouw, die hoofdzakelijk voor eigen gebruik was. Zo waren de akkers beperkt en waren grote delen van de hellingen en het plateau nog lange tijd bebost of bestonden zij uit ruwe veeweiden met solitaire veehoven, omringd door "wildernis".

Men moet deze veehoven zien als eilandjes in een zee van groen. Over het plateau liepen wel verbindingswegen, maar dat waren geen hoofdwegen; het waren afkortingen op de hoofdwegen die door de bewoonde wereld liepen, namelijk door de rivier- en beekdalen.

De Materberg nam in dit stelsel een aparte plaats in. Door de natuurlijke omstandigheden was het bij de Materberg mogelijk de helling geleidelijk te nemen. Hierdoor kon men vanuit het Maasdal via het dal van de Keutelbeek (waar de weg Maastricht–Sittard liep) het dal van de Geleenbeek bij Spaubeek of Geleen bereiken, waar men weer op andere wegen aansloot.

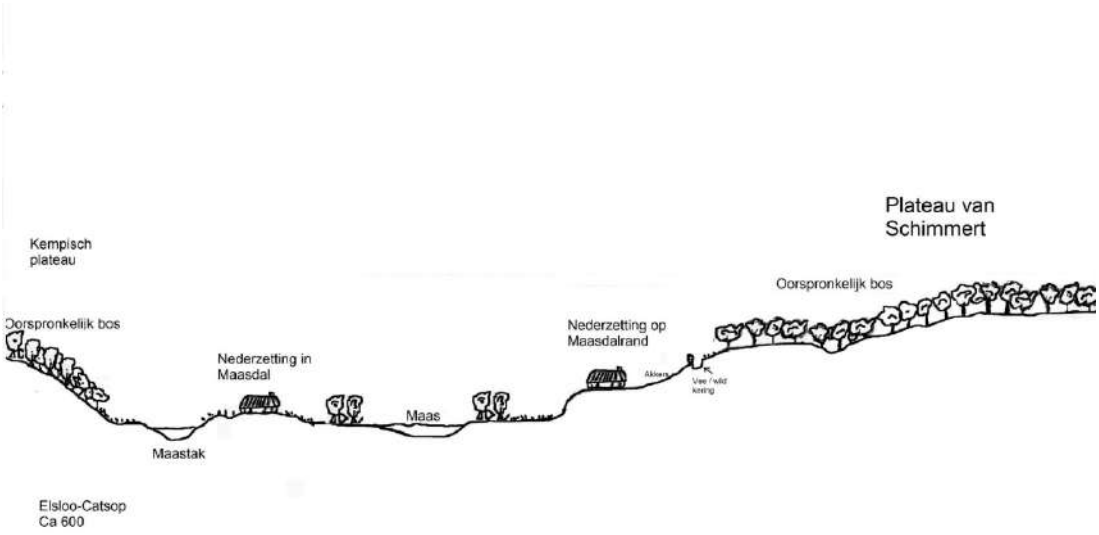
Langs de hoofdwegen ontstonden de oudste nederzettingen. Later ontstonden ook langs de secundaire wegen over het plateau nederzettingen, van waaruit uiteindelijk het plateau werd ontgonnen.

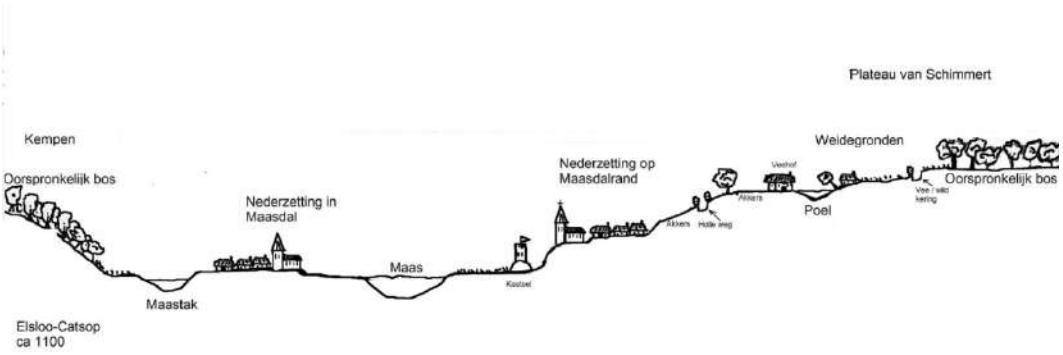
Afbeelding: In **rood** de verbinding tussen het Maasdal en het dal van de Keutelbeek. **In geel** de oudste wegen door het Maasdal.

De Keutelbeek is een zijbeek van de Geleenbeek. De beek ontspringt in Kelmond, in de gemeente Beek, en stroomt over een lengte van ongeveer zeven kilometer naar de Geleenbeek bij Oud-Geleen.

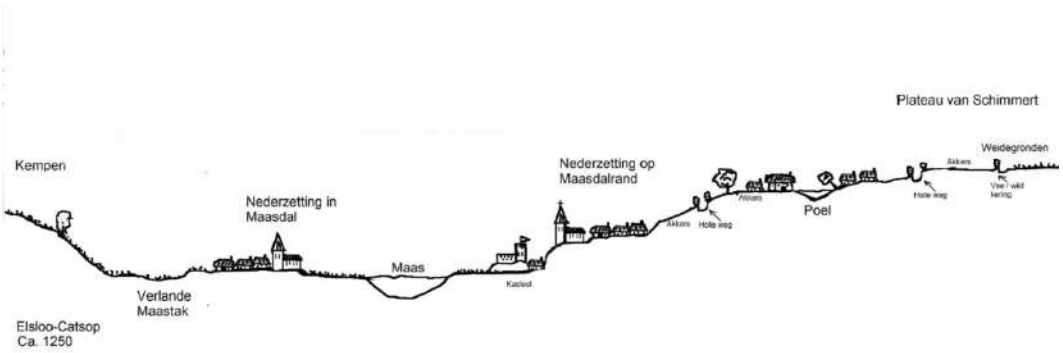
Na het jaar 1000 kwam een ontginningsgolf op gang. Toen de akkers uiteindelijk te ver van de nederzettingen kwamen te liggen, ontstonden langs voormalige veedriften en doorgaande wegen gehuchten, waarvan een centrale hoeve vaak het middelpunt vormde.

Elsloo-Catsop ca. 600

Elsloo-Catsop 1100

Elsloo-Catsop ca. 1250

Eeuwenlang was ook het plateau van Schimmert, achter Catsop en Geulle, zwaar bebost: wildernis. De grenzen liepen, door het ontbreken van natuurlijke grensmarkeringen, vrij rechtlijnig van punt tot punt door het bos. Later werd het bos gefaseerd gekapt en omgezet in veeweide, waarna de veeweiden uiteindelijk in akkers werden veranderd. In het Maasdal werd als grens gebruikgemaakt van waterlopen die relatief stabiel waren, zoals sterke beken, Maasarmen of de Maas zelf.

https://elsloo.info/landschap-en-maas/221-deel-41-het-ontstaan-van-het-huidige-landschap

Zo bestaan aanwijzingen dat Elsloo in de vroege middeleeuwen (500–1000) samen met Stein, Kotem en Boorsem een groot koninklijk kroondomein heeft gevormd: het legendarische Ascloha of Aschlo. De voorganger van de oudste burcht van Elsloo, die nu in de Maas ligt, zou hiervan het bestuurscentrum zijn geweest: de *curtis* of vroonhof. De burcht die de *curtis* opvolgde, werd "De Hal" genoemd.

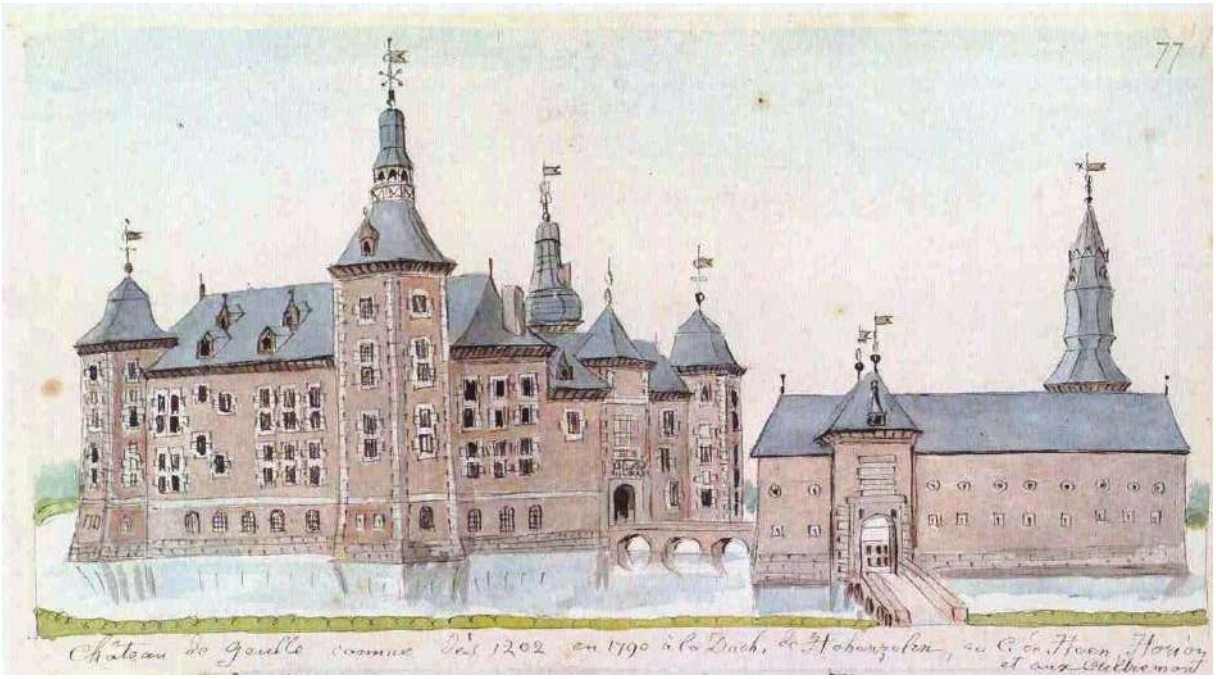
Door een opsplitsing van het kroondomein Ascloha ontstonden in de 13e eeuw twee aparte Vrije Rijksheerlijkheden: Elsloo en Stein. Boorsem en Kotem bleven bij Stein behoren. Maar in de 14^{e} eeuw gingen die tot Rekem behoren.

Geulle (waartoe ook Herbericht en Uikhoven behoorden) werd in 1298 door de abt van Cornelimunster (Aken) verkocht aan Walram van Valkenburg. Wanneer het in het bezit van deze abdij was gekomen, is niet bekend. Vermoedelijk werd het bij de stichting van de abdij in 817 door Lodewijk de Vrome uit het kroondomein (Proosdij Meerssen?) geschonken. Vervolgens volgde het de geschiedenis van het Land van Valkenburg en werd het bij het Partagetraktaat van 1661 Staats.

Afbeelding: Een *curtis* is een (vroeg)middeleeuws hof of hoeve die het centrum vormde van een domein (vroonhof), eigendom van een grondheer. Het bestond uit het direct beheerde vroonland en de omliggende hoeven van horigen.

De *curtis* functioneerde als de kern van het grootgrondbezit. Voor Ascloha was de grondheer de Duitse keizer, die het vervolgens schonk aan het Mariastift in Aken, de keizerlijke kerk, oftewel de Dom van Aken. Dit ging vooraf aan de Vrije Rijksheerlijkheid Elsloo. De latere heren van Elsloo waren uitsluitend verantwoording verschuldigd aan de Duitse keizer.

Afbeelding: Geulle, Bunde en Ulestraten hoorden in de 17e eeuw alle drie tot het (afgebroken) Kasteel van Geulle.

De bijvanck (de grens)

In de wildernis zullen ook grenzen hebben bestaan die later, na de verzelfstandiging van de dorpen, deels in het verloop van de dorpsgrenzen zijn terug te vinden. Mogelijk zijn zelfs dialectovereenkomsten een herinnering aan vroegere grotere bestuurseenheden en de stichting van nieuwe dorpen vanuit een centraal punt of een centrale groep.

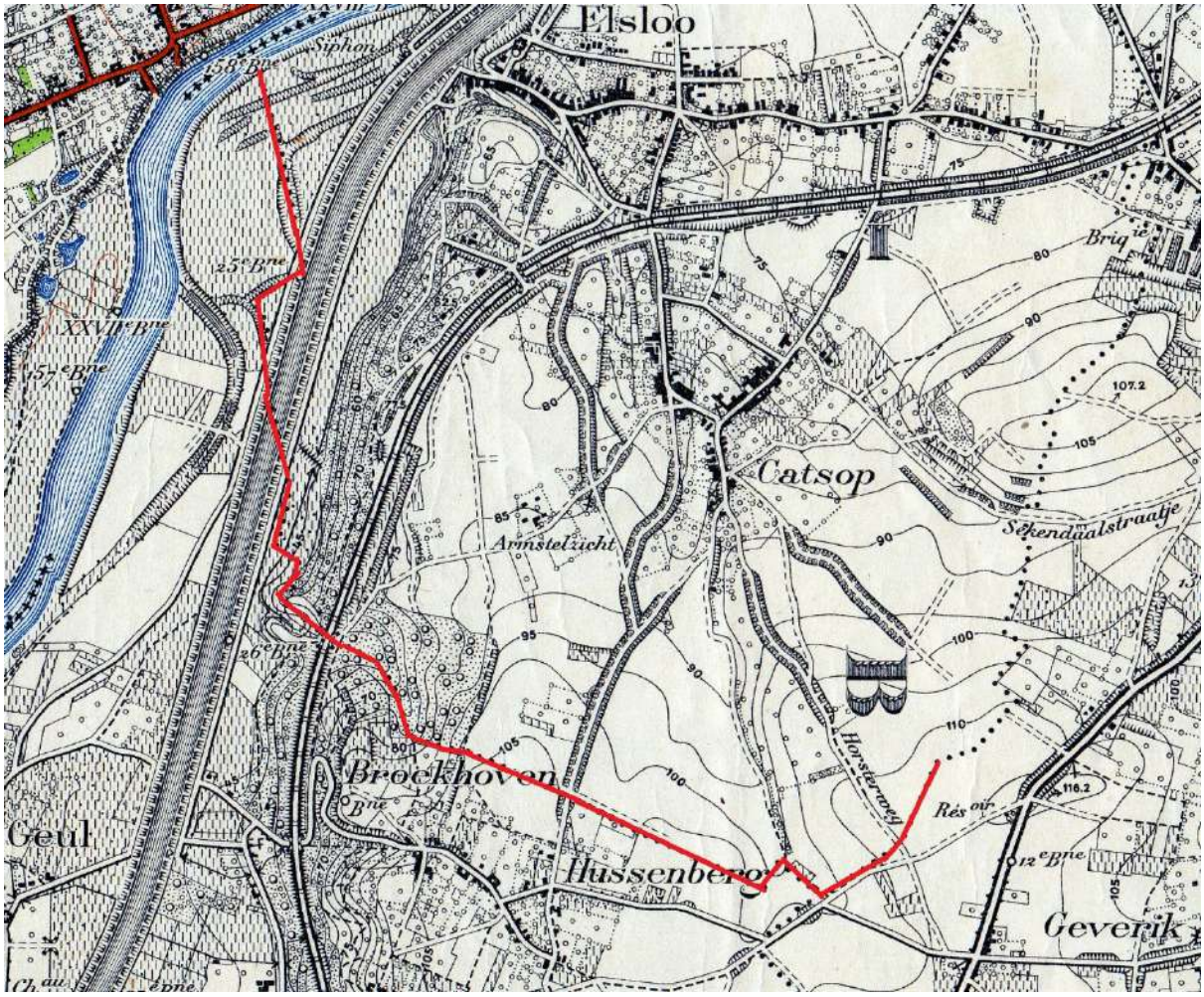
Uiteindelijk zal in de middeleeuwen iedere vierkante meter een eigenaar hebben gehad.

In het archief van Elsloo bevindt zich een beschrijving van de grenzen van Elsloo. Het is een op een onbekende datum overgeschreven akte van 18 november 1462, de "bijvanck" genaamd (bijvanck betekent zoiets als een beschrijving van de begrenzing van een gebied). De beschreven grenzen moeten dus al ruim vóór 1462 hebben bestaan. Op gezette tijden werden de grenzen door de schepenen nagelopen en gecontroleerd.

Der bijvanck der heerlicheyt van Elsloe
Wyr Willem Bossch, Claes Peters, Mertte Moeperts, Henrick Marttens, Johan Royen, Vranck Cruesens ende Guerdt Houwen, scepenen der heerlicheyt ende lantz van Eelsloet, tuyghen, gestaen ende certificeren allen ende eenen yegelicken die desen

In dit geval gebeurde het op het uitdrukkelijke verzoek van de "lantheere Johans van Gavere, riddere, heere ten Heetvelt tot Elsloet, tot Sint Aechtenroye, tot Sittard etc.". Het waren niet alleen de schepenen die de inspectietocht maakten, maar ook getuigen van stand, zoals hier Johans van den Cruetse, openbare notaris, en Johan van Anstenrode, werden uitgenodigd om deel te nemen.

Verder konden tijdens een dergelijke tocht ook oude mensen en kinderen worden meegenomen. Ouderen vanwege hun kennis van het grensverloop, kinderen om hun de grens te leren kennen. Dit deed men door de kinderen op bepaalde plaatsen een pak slaag te geven. Niet omdat zij iets stouts hadden gedaan, maar om de plaats in hun geheugen vast te zetten. Als zij oud waren, wisten zij dan nog precies waar zij dat pak slaag hadden gekregen en konden zij aangeven waar de grens liep (vandaar ook: een pak slaag dat je zal heugen).

Afbeeldingt: Belgische stafkaart 1937. In rood de zuidgrens, komende van de Horst over Cracouwen en de Hoogte naar de Materbergbeek in het Hoge Bos en verder naar de Maas.

De letterlijke tekst van het hiernavolgende grensgedeelte van Elsloo met Geulle luidt als volgt:
Ende voert van dan op ten Groenen Graeff boven der Hoekuylen ind voert op ten Pael boven Quys Koernes Graeffve, ende voert van dan all denen Goelre wech op ende van dan boven die Biessenkuyl daer dat ghericht van Eelsloet plach te staen, ind van dan over boven den Materberghesbossch op dy wye die van auts daer gestanden heeft, ende voert van dan doer

den Bossch op ten waterganck te Materberch op die moelen doer dat moelenraet ind dan van danne voert denen waterganck in, all in die Heymelbeeke die tusschen die twe t'senten geet off light. Ende van dan rechtuut in die Maeze al totter halver Maezen tou.

De grens volgt dus de "Groenen Greppel" boven de Hoogkuil (Whakkel) naar een grenspaal op de Horst (boven Quys Koernes Graeffve, een steile helling of graft) en vervolgens naar de Goelrewech (de weg van Geulle naar Beek).

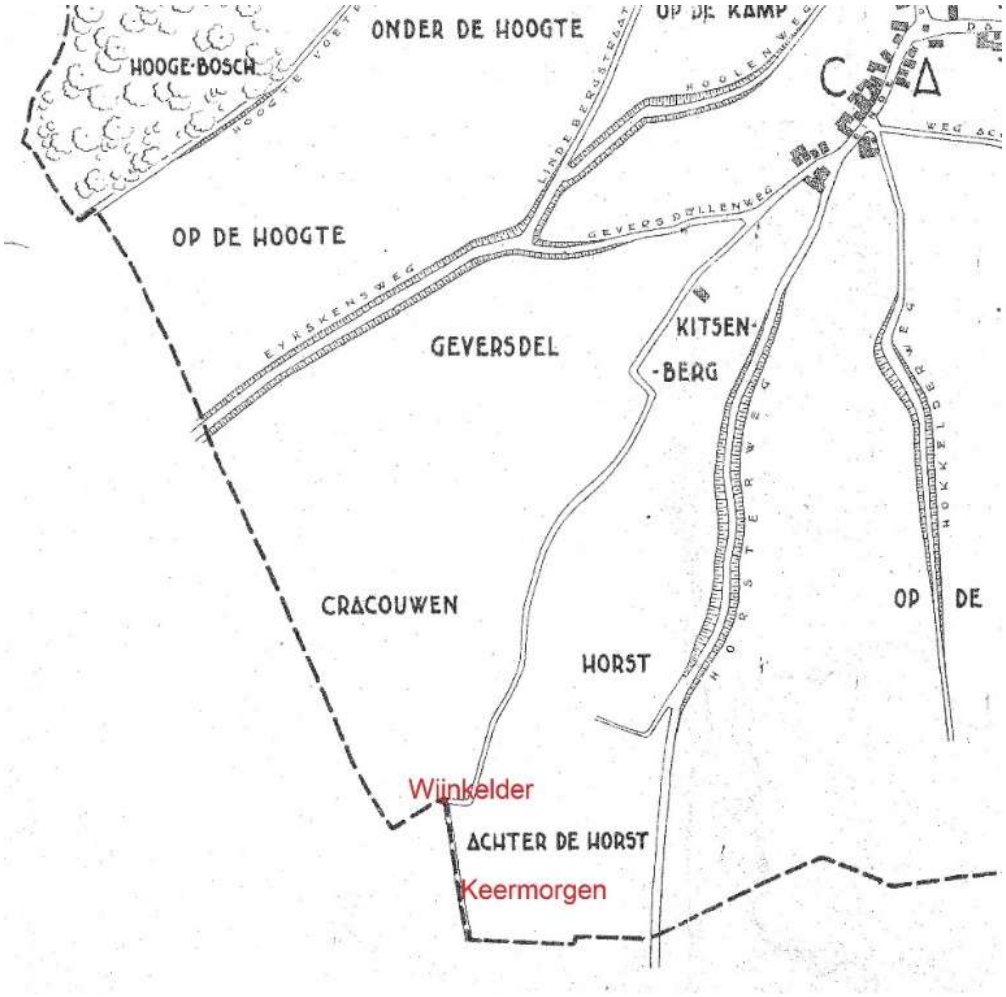
\Vandaar loopt de grens via Cracouwen naar de helling boven de Biessenkuil, waar de gerechtsplaats van Elsloo ligt (en die van Geulle aan de andere kant van de grens). Van daar gaat de grens naar het Materbergerbos (hier wordt het gedeelte bedoeld dat nu het Hoge Bos wordt genoemd), naar een oude wilg en vervolgens door het bos de helling af naar de Materbergbeek, oftewel het Meulewaterke.

Daarna volgt de grens de beek door het molenrad van de watermolen van Materberg, om vervolgens de Hemelbeek te volgen, die tussen twee eilanden in de Maas stroomt. Ten slotte loopt de grens verder via het midden van de Maas.

De Horst

De Horst (de Catsoppenaren spreken van de Hoos) is het hoger gelegen terrein tussen de Horsterweg en het droogdal, de Geversdelle, dat vanaf het plateau van Schimmert (vliegveld) door Catsop naar de Maas loopt. *Horst* of *Hoersch* betekent hoger gelegen stuk grond. Soms wordt hieraan toegevoegd: bebost of met struikgewas begroeid. Gezien de ligging ten opzichte van Elsloo en de vroegere bebossing is dat een voor de hand liggende verklaring.

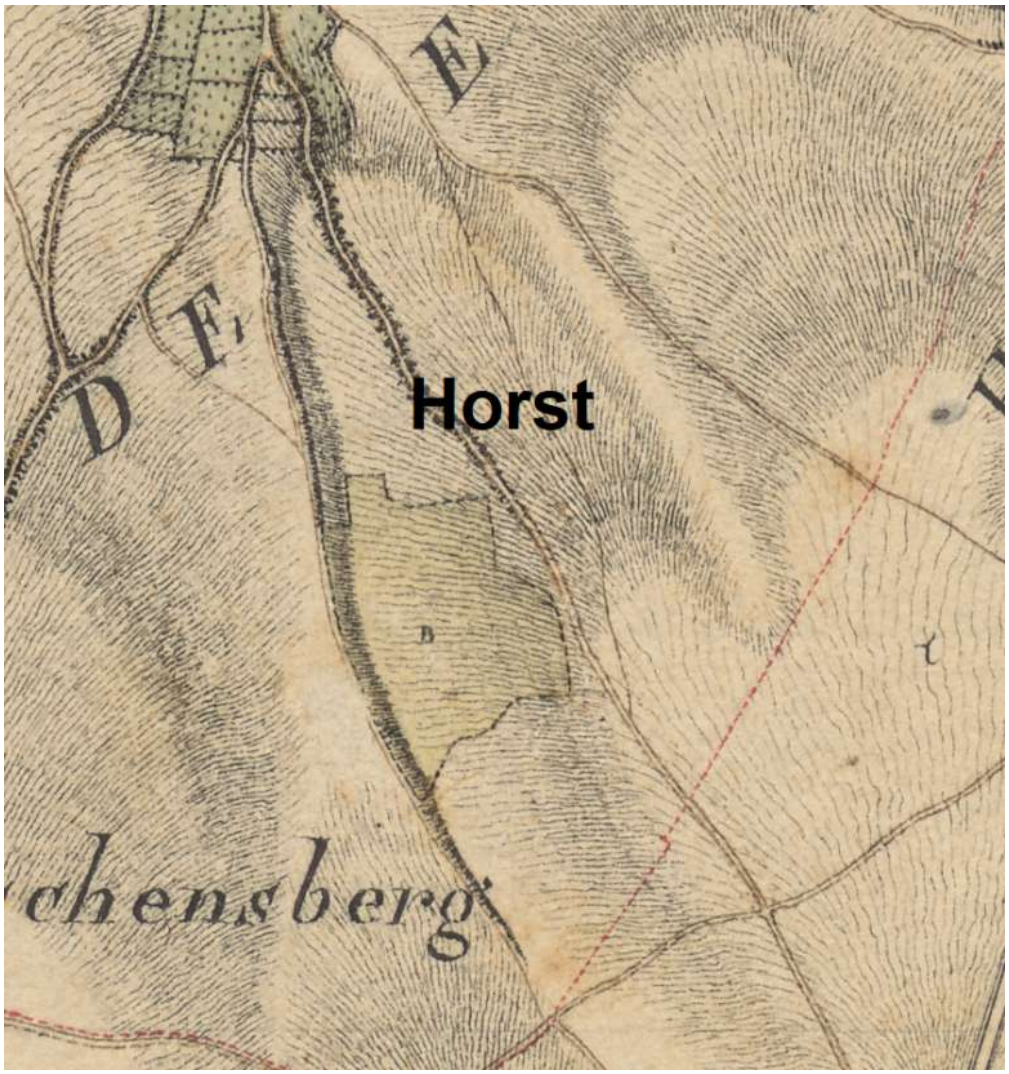
De Horst kan worden onderverdeeld in de Horst zelf, Achter de Horst (aan de weg van Beek naar Geulle; het raakpunt met de weg heet in Geulle de Keermorgen) en de Horsterberg (de steile beboste hellingen). De grens met Beek heet boven op de Horst de Geverikkerrein (*rein* is grens). De Horsterweg zelf was een afsplitsing van de Heirstraat aan de Dries in Catsop en liep via het Einde en de Horsterweg naar Oensel en vervolgens naar Valkenburg.

1528: *bij den Cruysboem een stukland aan den wech dat men van den Cruysboem te Geverik wart geet geheiten dat Kierlant.*

1528: *Een stucks lants boeven die Horst gelegen aen den Grevenacker regnoit ter eenre sijden den Beeckerwegh die geet nae den Cruysboem.*

Het gebied tussen de Eijkskensweg en de Horst heet in Elsloo **Op Cracouwen**. Aan de grens met Geulle is een groot stuk grond nog lange tijd bos geweest.

Afbeelding: De Horst met bos in 1803. Het laatste restant van het bos op de Horst is in de Eerste Wereldoorlog door de Jurgens gekapt om er fruitweiden van te maken. In de jaren negentig is dat opnieuw aangeplant.

Inkomsten van de Heer, 1514
Noch heeft de Heer van Elsloe eenen boschen bynnen sijnre heerlichheit voirscreven gelegen, geheiten die Horst. Anno 1522 iss dit Bosch vercocht den ondersaten van Goel int 't geheel want d'was vuel holtz gehouwen totten huys ende scueren.

Soldatenvolk in Geulle

Naar de Ghronyk van Heer Pastoor Treckpoel (Publ. VII.)

1473
„In het jaar 1473 op ons Heeren Hemel vaart-avond kwamen de Hertogen van Borgonie en Karel van Brabant voor Maastricht liggen en verbleven er 14 dagen met veel wapenvolk, heirwagens en andere instrumenten van geweer. Woensdag in de Pinxterdagen 9 Juni trok een gedeelte van zijn volk op van Maastricht „inde toghen inde quamen due te liggen in den kerspel van Guelle op ter Maesen, opten bergen, achter een dorpken, geheijten Husschenbergh; inde daer sloghen sy neyder, inde sloghen daerop menigche teynt off pauweloen, inde daer makden sy eyn groet weyt perek van den herwagen inde van den bussen (kanonnen) als eyn groete straet. Inde daernae als opten Donresdaghavent des anderen dachs als op synte Barnabasavent des heyligen Apostels, due quam dervurs, bertoch Karle Ouch daer in syn perek inide in sijn pauweloen off teynt; inde dat wass omtrent 1111 uyren nae de noene; inde due quam meyneych wychman (krijgsman) inde pert met haer. Inde due bleyff hee al dae lyggen van den donresdaghavent te 1111 uyren als tot des satersdachs daernae in den quatertemper des morgens vroech omtrent VI uyren.

(In 1474 kwamen zij terug naar de Horst, ook sloegen kamp op in Haasdal, Schimmert)

Grevenakker en Commendal

De Grevenakker was een groot stuk land dat nu grotendeels wordt doorsneden door het Julianakanaal. In de archieven van Elsloo komen al rond 1500 percelen voor die grenzen aan de Grevenakker.

In 1514 bezit de Heer van Elsloo aan de Materberg een groot stuk land van ca. 5 hectare met aangrenzende weiden, dat het (en niet **de**) Grevenakker heette: de akker van de graaf (de graaf van Elsloo).

Greven kan van *graaf* komen in de betekenis van het land van de graaf. Men zou hier denken aan de graaf van Geulle, maar het vreemde is dat het de graaf van Elsloo was. In 1514 bezit namelijk de Heer van Elsloo aan de Materberg een groot stuk land van ca. 5 hectare met aangrenzende weiden dat niet **de**, maar **het** Grevenakker heette.

De hoofdwegen

De hoofdweg in ons gebied in de vroege middeleeuwen (en misschien nog veel eerder) was de Romeinse weg, de Via Mosae, op de linker Maasoever. Minder bekend is dat ook op de rechteroever een (secundaire) weg de Maas volgde. Wij hebben deze de "oude weg" genoemd. Een derde weg verbond Rekem via Uikhoven, Geulle en Hussenberg met Beek.

Hier had men aansluiting op de vierde belangrijke weg: de weg van Maastricht naar Tüddern via Beek.

Afbeelding: De "oude weg" op een 17e-eeuwse kaart. De latere Heerstraat staat er (nog) niet op!

Tussen het Maasdal en Hussenberg zit een hoogteverschil van ca. 50 meter. Dit was in het verleden een blokkade voor het verkeer. Voor het jaar 1000 kende men de haam niet. Een helling kon men alleen nemen door een geleidelijk stijgende route te volgen (zoals via het Hoge Bos in Elsloo). Dat betekende wel een omweg. De trekkracht van paarden kon daardoor niet ten volle worden benut. De dieren zouden zich wurgen in hun tuig. Na de invoering van de haam konden steilere hellingen worden genomen, die vaak een afkorting vormden, zoals de Laakbergstraat. Ook konden er karren met zware vrachten worden getrokken. Dit maakte de oude, smalle routes echter ongeschikt voor het verkeer. Vandaar de latere verschuiving van het verkeer naar en de aanleg van een Heirstraat ten oosten van de woonkernen. De oude weg werd een lokale verbinding (weg of voetpad) tussen de woonkernen.

Afbeelding: Paard met borstriem en paarden met haam.

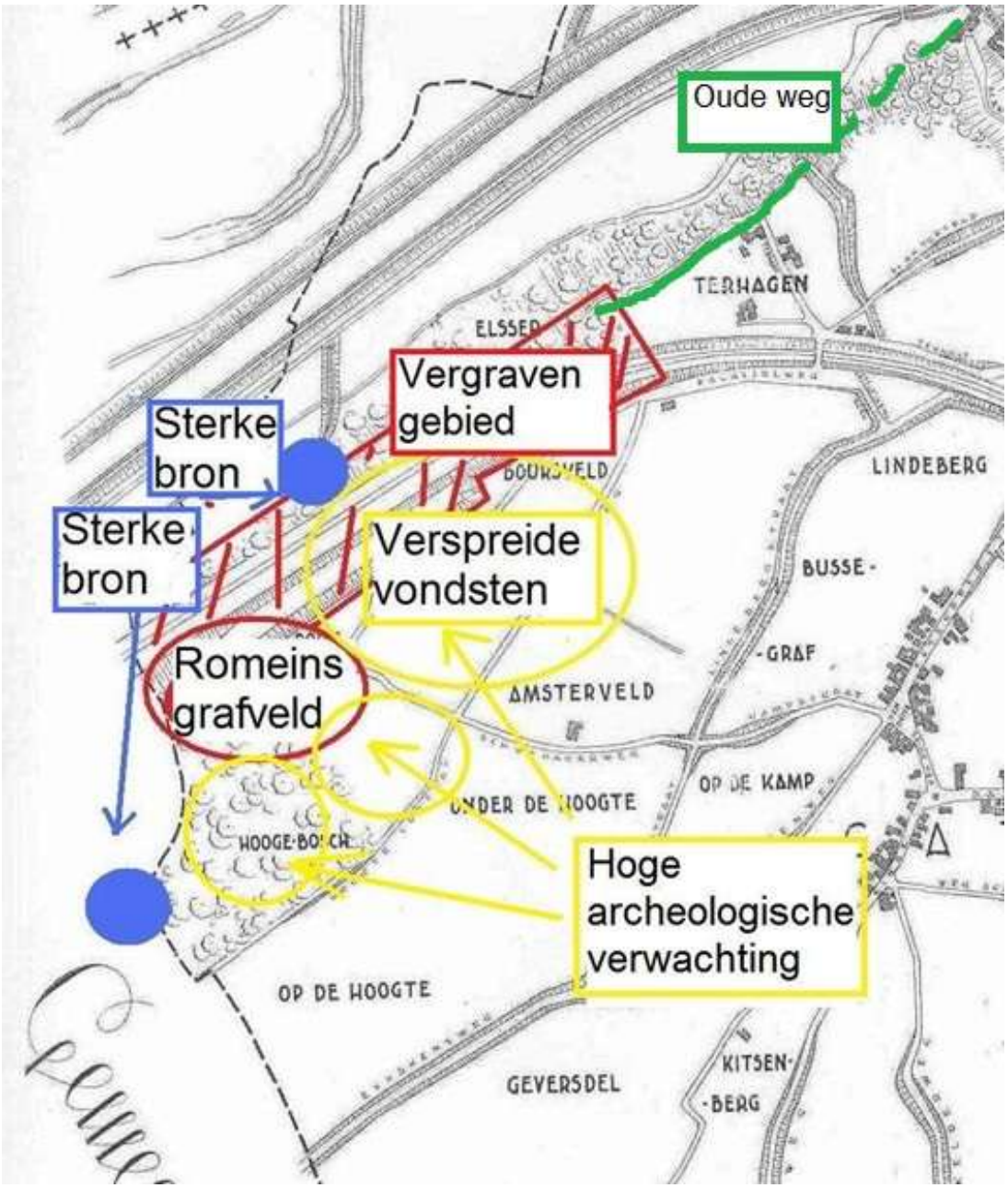
Afbeelding: Het is ook daarom dat transporten van bulkgoederen, zoals kolen en granen, over smalle wegen door middel van karavanen van kinkepaardjes werden vervoerd.

Naar gelang de behoefte en mogelijkheden paste men ook het wegenstelsel aan. De Materberg was een kruispunt van interlokale wegen. Hier liep de weg van Rekem via Hussenberg naar Beek. In Beek had men aansluiting op de weg van Maastricht naar Sittard. De Materberg is eigenlijk een insnijding in de hoge, steile Maasoever. Het was een gunstige plaats om de hellingen geleidelijk te kunnen nemen. In het Maasdal betekende dit wel een omweg om tussen de moerasgebieden (broeklanden) door een "droge" route te volgen.

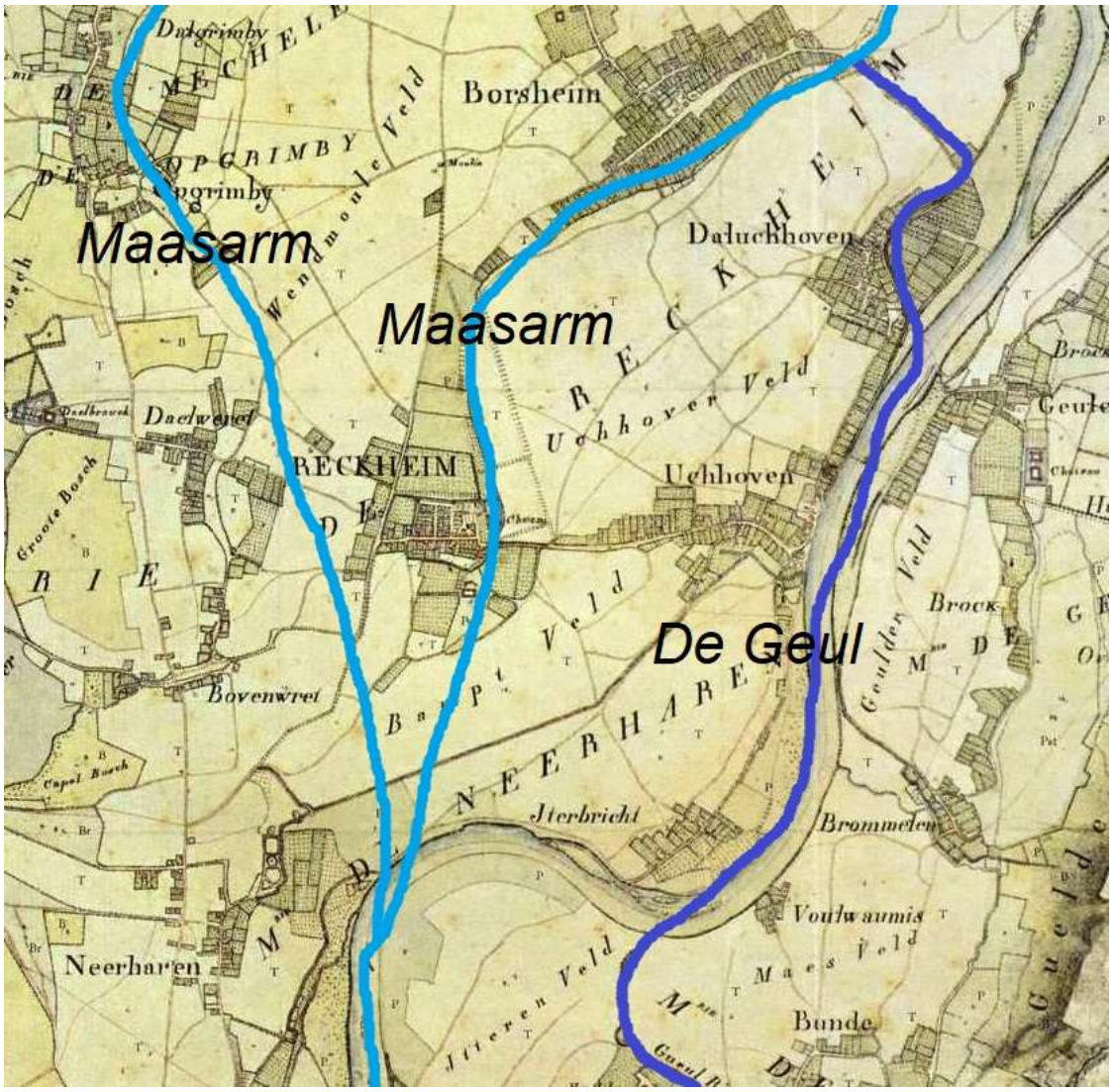
De tweede belangrijke weg was de oudste route door en langs het Maasdal van Maastricht naar Roermond (de oude weg). Via de Materberg kon men ook de helling nemen om over de rand van het Maasdal naar Terhagen en vervolgens weer af te dalen naar het oude kasteel, dat nu in de Maas ligt. Hiermee vermeden zij de moerasgebieden in het Maasdal tussen Elsloo en Geulle. Boven op de helling splitste zich de weg naar Catsop af: de Schuthagerweg. De laatste was de verbindingsweg van Catsop met de Materbergmolen en Beneden-Geulle. Een tweede weg splitste zich hier af om via de Hoelstraat in het Hoge Bos, deels via het Hoogtevoetpad en via de Scheer naar Beek te gaan. Dit was "de grote weg van Beek naar de Maas".

Het beschreven wegenstelsel gaat mogelijk terug op pre-Romeinse routes. Hierlangs ontstonden ook de gehuchten.

In het Armsterveld, vlak bij de Materberg, zijn ook middeleeuwse putten gevonden die duiden op bewoning. Ook rond Terhagen zijn meerdere plaatsen onderkend waar in de middeleeuwen bewoning was, allemaal langs de oude wegen.

Afbeelding: Het Armsterveld tussen Catsop en Terhagen mag men rekenen tot de oudst in gebruik zijnde velden in Limburg. Bij de aanleg van de spoorlijn zijn hier ook huizen van Bandkeramiekers aangetroffen (5300 voor Chr.).

Afbeelding: De Maas vóór 1150. De Geul volgde de loop van de huidige Maas tot Elsloo. Uikhoven behoorde tot de 14e eeuw tot de parochie Geulle.

Geulle kan zijn naam aan de wegen te danken hebben. Waar een belangrijke rivierovergang was, kreeg de nederzetting vaak de naam van de rivier. Maastricht is hiervan het bekendste voorbeeld, maar ook Geleen, waar de weg Maastricht–Sittard de Geleen kruiste, en Gulpen, waar de weg Maastricht–Aken de Gulp kruiste, zijn voorbeelden. Misschien heeft de Geulovergang in de weg Rekem–Geulle en in de weg Maastricht–Roermond een veel grotere betekenis gehad dan wij nu denken.

Recente vondsten bij de grindwinning hebben een grote hoeveelheid wapens opgeleverd die dateren uit de 9e eeuw. Volgens ons zijn deze afkomstig van de veldslag op de Geul in 891 tussen de Vikingen en de Franken (de laatsten werden verslagen). De plaats van de veldslag is nooit eerder vastgesteld.

Archeoloog Jan Roymans toont voorwerpen uit de rivierbedding van de Maas. FOTO JOE PAPEN TEMPSMANS

Geschiedenis uit bodem van Maas

Er zijn veel bodemschatten gevonden in de bedding van de Maas. Archeologisch onderzoek wijst uit dat de bedrijvigheid langs de rivier groter is geweest dan gedacht.

MAASTRICHT
DOOR HENNIE JEUKEN

Lees 2000 kilo metaal in de vorm van zo'n 1000 voorwerpen heeft oudheidkundig onderzoek in de rivierbedding van de Maas tussen Maastricht en Roosteren, Eijsden-deel voorlopig van het project Grensmaas, opgediverd. Vooraanstaand archeoloog Jan Roymans is aangenaam verrast, „dat er zoveel ligt". Er is sprake van een wonderlijke gaven uit de tijd dat de Vikingen waren, tussen de jaren 800 en 900. Het was een tijd toen vast te stellen die zou kunnen duiden op een vestiging van de Vikingen. Dat zou kunnen betekenen dat het Noormannenkamp Asciloha in de stroomgeschiedenis zijn vol hebben gespeeld in Zuid-Limburg, maar waar se precies verbleven kan de archeoloog nog niet zeggen omdat hij geen stuiferd bewijs heeft. Dat moet verder onderzocht worden.

Op Kasteel Hoeve Hartelstein in Rotterem bezochten Roymans dat zijn onderzoek heel bijzonder is geweest, omdat de woonbodem uit natte grond kunnen. Normaal rieten archeologische sporen in de grondinstallaties fl. terde als het ware alle metalen objecten er uit. „99 procent van onze geschiedenis zit in de andere", zegt Roymans, waarna hij uitlegt geeft overeenkomsten vaardegevonden waar, waaronder vissgerei en agrarische voorwerpen, pijlen, sporen en zwaarden vanaf de Romeinse tijd. „Daniel het grootwerk van het onderzoek hebben we gehebben van de bedding van de Maas kunnen bloot leggen." Zo is nu meer bekend over scheepvaart tussen Luik en Dordrecht. Bij koont een molecule van de twaalfde eeuw. Een halffabricaat

samen in die tijd tot zoveel waard als een huis."

Roymans ziet de Maas als een stroer die archeologische vindplaatsen verbindt. Die geschiedenis is aaneengesloten, voor de samenleving en de rivier- en oevers hoe kunnen beleven, etcetera. Dat gebeurt in het nieuwe natuurgebied, een gevolg van de geleidelijkheid langs de rivier waar mensen rond Kanne straten. „In die natuurlijke strook verhalen waar te neemen over tijden van weleer en voorwerpen tonen van eeuwen geleden. „Zie het landschap als een museum."

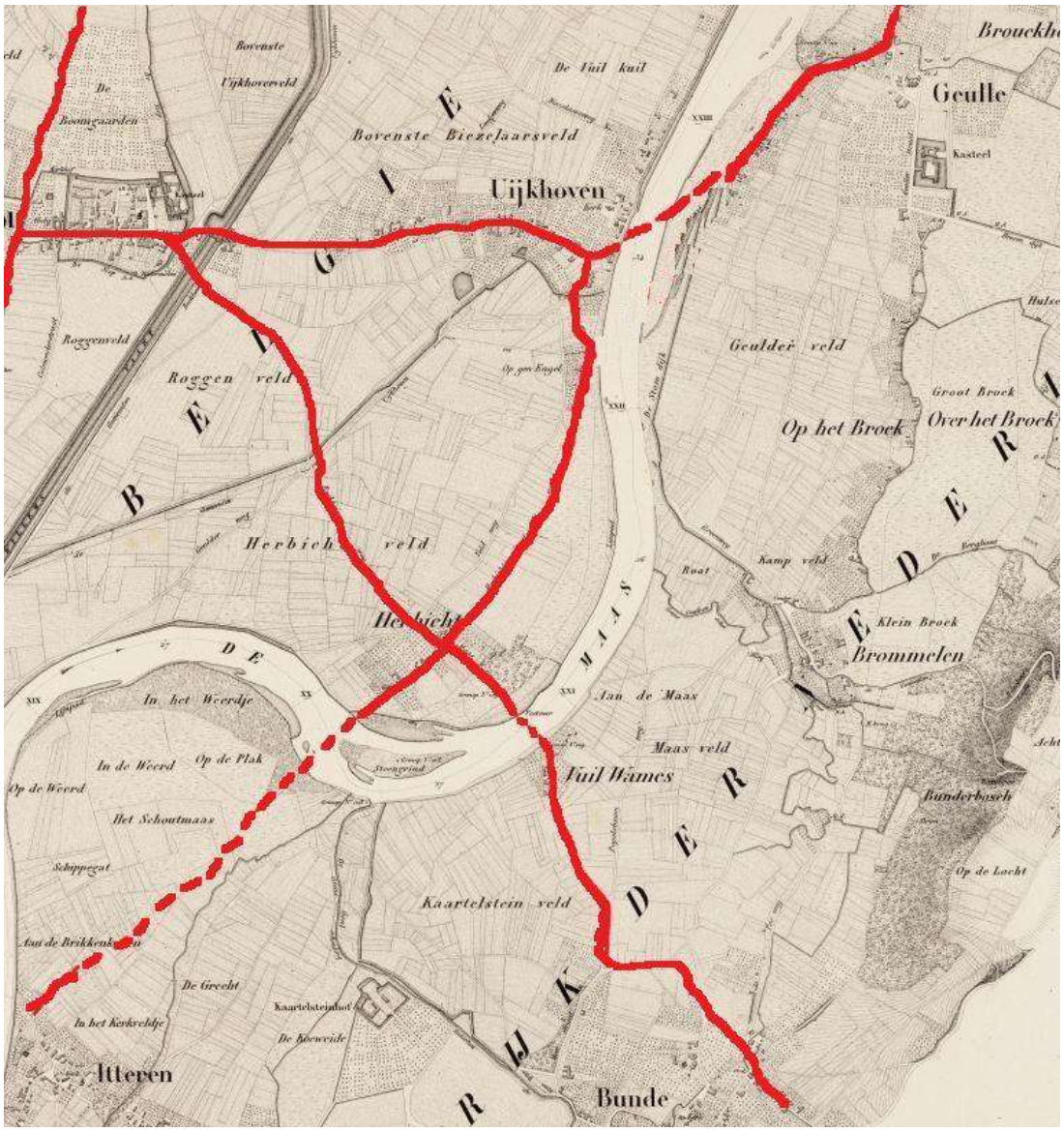
Er komt een grote tentoonstelling

Uit De Limburger, 2020

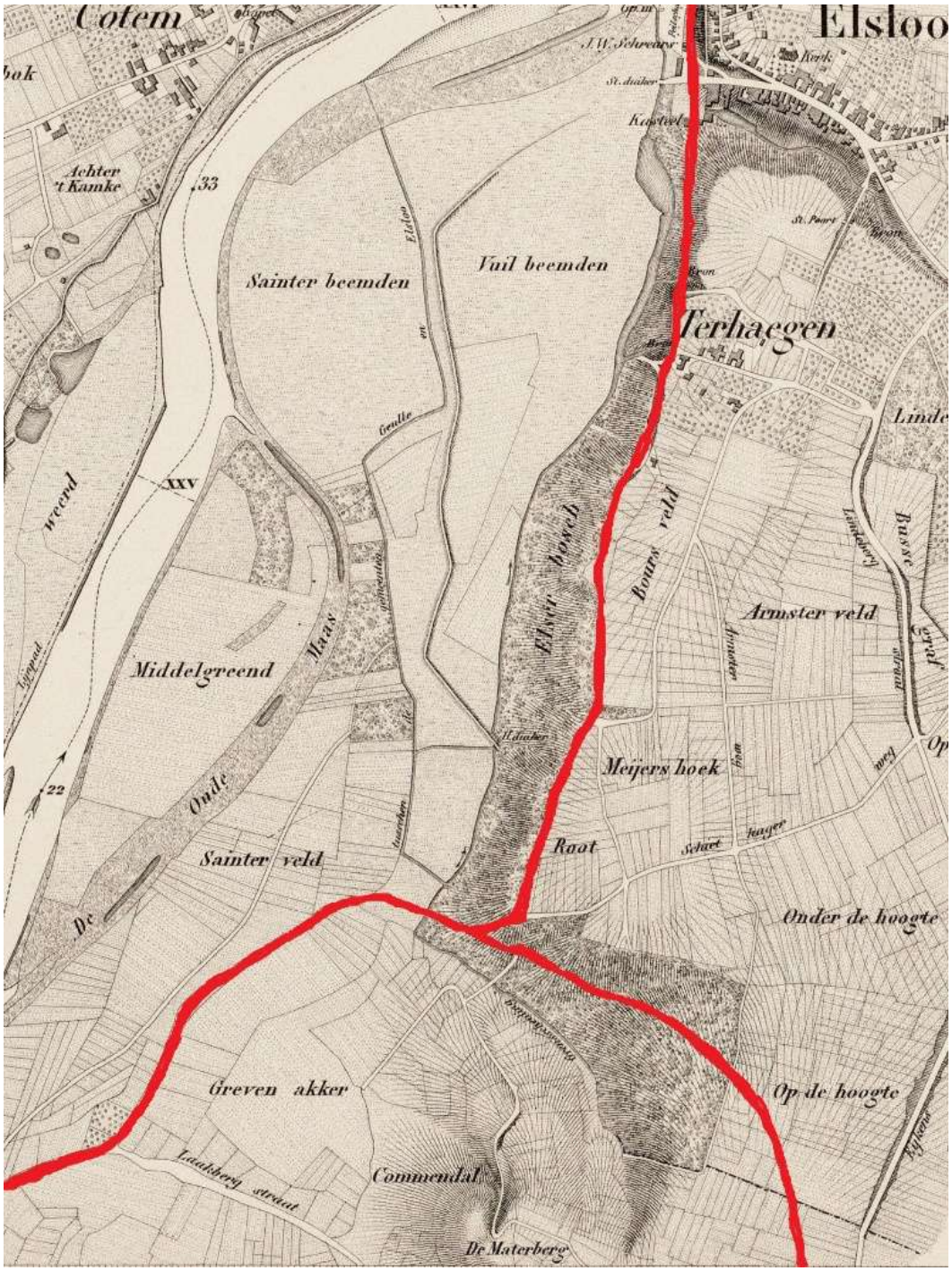
In 891 begonnen de Normannen opnieuw hunne strooptochten van Elsloo uit. Koning Arnulf zond een leger tegen hen af.

Het verzamelde zich te Maastricht, passeerde de Geul en stiet in een dorpje (villula) op den vijand. Dit dorpje is waarschijnlijk het dorp Geulle. Het grootste gedeelte der Noormannen kwam te zelfdertijd van een strooptocht uit Aken terug en droeg er het zijne toe bij om het leger van Koning Arnulf te vernietigen (1).

Afbeelding: Het is goed mogelijk dat de hierboven beschreven slag aan de voet van de Materberg heeft plaatsgevonden!

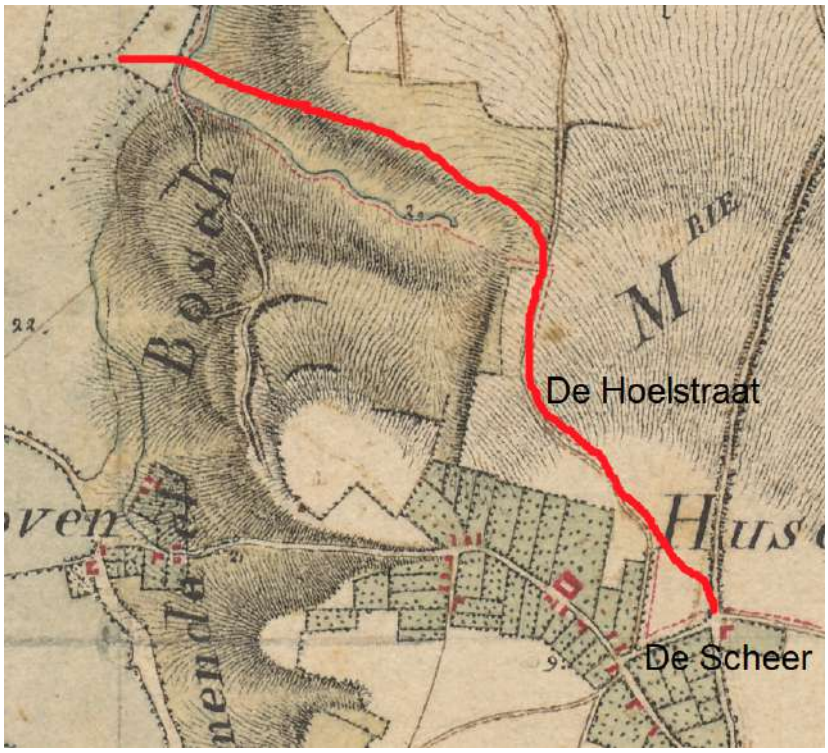

Afbeelding: Vanuit Rekem kon men de Maas (eerst was dat de Geul) oversteken om vervolgens via Hussenberg naar Beek te gaan. Hier had men aansluiting op de weg van Maastricht naar Sittard (de voorloper van de huidige Rijksweg Beek–Sittard).

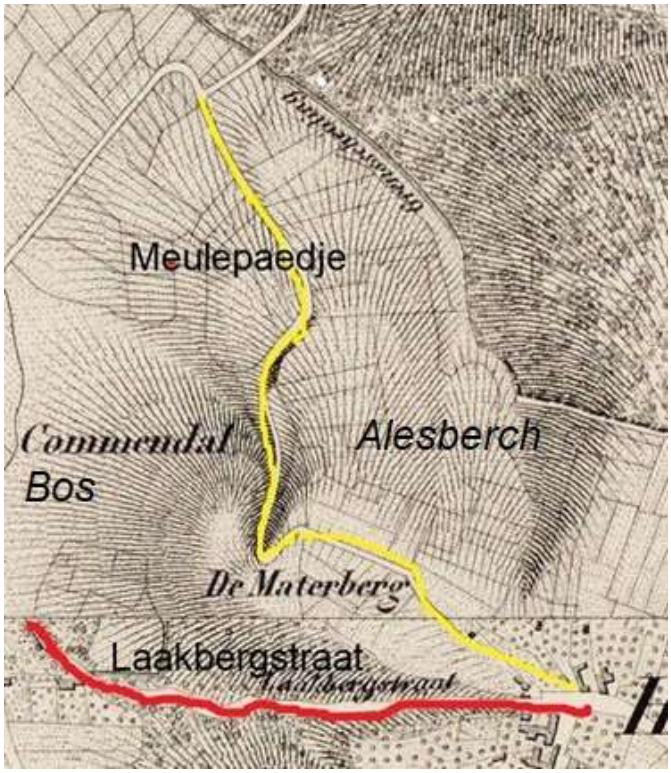

Wat de oudste wegen nu zijn en hoe oud zij dan wel zijn, zijn vragen waarop we wellicht nooit antwoord zullen krijgen. Wij denken dat enkele van de hier beschreven wegen, althans gedeeltelijk, wel heel oud kunnen zijn. Het zijn de verre voorgangers van onze huidige autowegen.

Wij vermoeden dat de oudste route vanuit Broekhoven via de oude Hoelstraat (nu een voetpad midden door het Hoge Bos in Elsloo) naar de Scheer en verder naar Beek liep. Langs de Hoelstraat lagen ook huizen.
Ook het "Meulepaedje" (nu Bokkeriejerspaedje) kan een functie voor het verkeer hebben gehad. Maar de verkleining van de naam van het voetpad geeft al aan dat dit geen interlokale wegverbinding was, maar een lokale verbinding tussen Hussenberg en de Materbergmolen.

Afbeelding: De Hoelstraat

Het Meulepaedje is waarschijnlijk "den weech den Alesberch / Aletsberch / Alensberg aefcompt". Hier is blijkbaar onderaan het Meulepaedje ook bewoning geweest.

Afbeelding: Onderaan het Meulepaedje

Volgens de oude naam Karrestraat (Laakbergstraat) mag men aannemen dat het mogelijk was hier met karren de helling te nemen. Wij denken dat dit ook een belangrijke afkorting voor voetgangers was. "Bergbewoners" dienden een lange weg af te leggen naar kerk en school en gingen via de Laakberg.

De aanleg van de spoorlijn, het Julianakanaal en de Slingerberg hebben grote veranderingen in het wegenstelsel gebracht.

Afbeelding: Slingerberg, aangelegd in de dertiger jaren van de vorige eeuw, ter vervanging van de steile Laakberg.

Afbeelding: Voetpaden rond de Slingerberg zijn restanten van oude wegen. Op de hoek van de Karrestraat (nu de Hussenbergstraat) en de Steeg lag een waterput. Achter huisnummer 2 van de Steeg gaat een vrij diepe sleuf de helling af. Onderaan de sleuf gaat het voetpad verder naar beneden om in de Laakbergstraat uit te monden. Mogelijk is dit de route van de oude veedrift vanuit het dal geweest, waar later in de Steeg een boerderij bij de uitmonding is gebouwd. De huizenbouw heeft hier de oorspronkelijke verzamelplaats voor het vee verkleind.

De Sjakel: *Van de bergbewoners gingen op werkdagen maar twee personen naar de kerk, te weten Liza Pijpers-Lemmens uit de Steeg en Pierre Pijpers uit Hussenberg. Boven op de berg was toen nog geen kerk.*

Afbeelding: De kernen van Hussenberg en Snijdersberg. Al of niet ontstaan langs veedriften. De route naar Snijdersberg kan ook gebruikt zijn om via dit gehucht de Cruijsboom te bereiken en zo naar Beek te gaan.

Wij denken dat vanuit Broekhoven veedriften naar het plateau vertrokken (nu Hussenberg en Snijdersberg). Voor het jaar 1000 was de veeteelt belangrijker dan de landbouw. De landbouw was voor eigen gebruik. Deze veedriften kunnen tevens onderdeel zijn geweest van (oude) doorgaande wegen, bijvoorbeeld die vanaf het veer in de Maas naar Beek.

Aan het einde van de veedrift werd een verzamelpunt voor de nacht (meestal een driehoek) met een watervoorziening (een drinkpoel) voor de kudde aangelegd. Water op het plateau is altijd een probleem geweest. Bronnen lagen vaak te ver af en putten en poelen vielen in warme zomers droog. Dit was ook een van de redenen dat de hoofdwegen door de dalen voerden. Water was voor de trekdieren de benzine van nu.

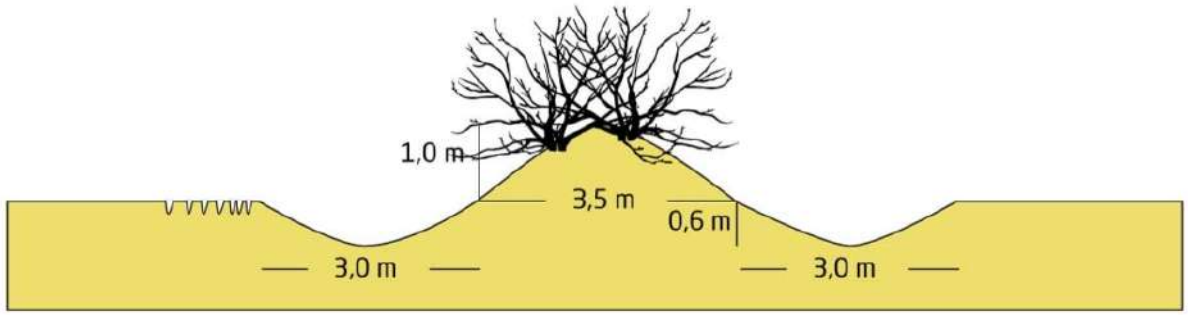
Rondom het verzamelpunt en de drinkpoel voor het vee zullen later boerderijen zijn gebouwd die de kern van een gehucht zullen vormen. De oorsprong kan ook een veehof zijn geweest, waar later boerderijen omheen werden gebouwd. De veehof evolueerde later tot een ontginningshof. Voor het gebruikswater werd dan op een centraal punt een put gegraven. Een groot gedeelte van het plateau zal nog lang bos c.q. weidegebied blijven. Vanuit dit vertrekpunt werd de omgeving ontgonnen (zoals het Achterveld). De eerste akkers zullen zich hebben beperkt tot het gebied ten westen van de zuid-noord lopende Heirstraat (die in een latere ontwikkelingsfase op het tracé van de landweer tussen wildernis en bouwlanden werd aangelegd).

De Heirstraat

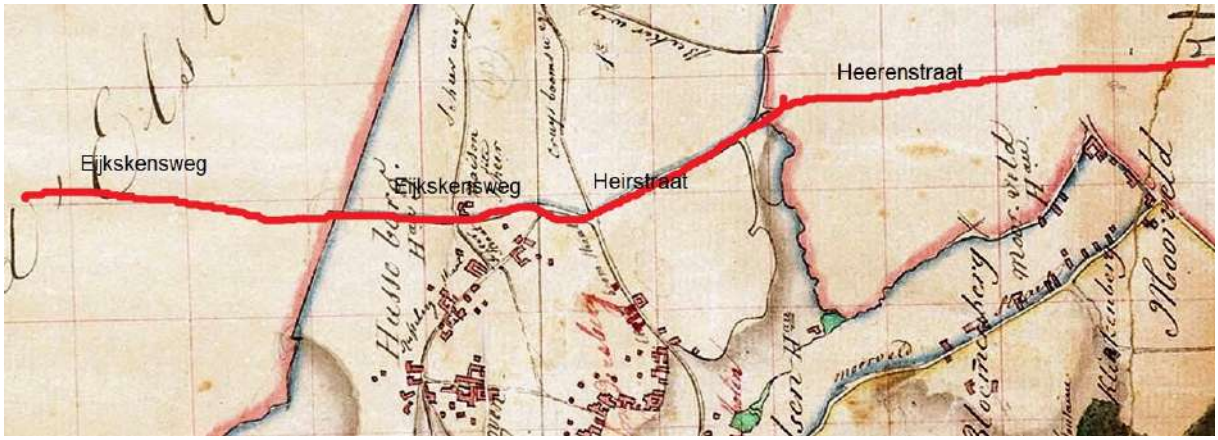
De Heirstraten of Herenstraten worden vaak voor Romeinse wegen aangezien. Dat kan, maar het merendeel bestaat uit middeleeuwse wegen waarop heerplichten voor het onderhoud rustten. De Romeinse vondsten in de omgeving van de Materberg hebben bovendien betrekking op oost-westverbindingen en niet op noord-zuidverbindingen.

Vanuit Maastricht (Wijk) vertrokken diverse hoofdwegen naar verder gelegen steden, zoals Luik, Keulen en Sittard, maar ook langs en door het Maasdal naar Roermond. De oude (misschien al pre-Romeinse) weg werd in de loop van de middeleeuwen ongeschikt voor het doorgaande verkeer per as. Vandaar dat nieuwe routes werden gezocht. De dorpen en gehuchten die langs de oude weg lagen, kenden in het achterland boven de Maashellingen uitgestrekte bossen en beperkte weidegebieden.

Tussen de "wildernis" en de weidegebieden c.q. het akkerland werden landweren aangelegd. Meestal waren dat twee greppels, gescheiden door een wal die werd beplant met dichte doornstruiken, welke in elkaar werden gevlochten (hagen). Deze waren bedoeld om de gecultiveerde gronden en het grazende vee te beschermen tegen schadelijk wild dat uit de "wildernis" kwam. In de loop der eeuwen ontstonden aan het uiteinde van veedriften vanuit het dal bewoning en ontginningshoven (waaraan veehoven vooraf kunnen zijn gegaan).

Afbeelding: Standaard landweer.
Aan de ene kant lagen de akkers en aan de andere kant weidegebieden of "wildernis". Voor het gebied Materberg/Hussenberg lagen de oudste velden dan ook ten westen van de Heirstraat. Na het opheffen van de functie werden de greppels opgevuld en werd het middengedeelte een weg.

Afbeelding: De Heirstraat in Geulle, ooit een landweer tussen de akkers en de wildernis.

Afbeelding: Het "centrum" van Hussenberg, 1817

In Geulle is dit de achtergrond van de gehuchten Materberg, Hussenberg, Snijdersberg en Moorveld. Deze veedriften liepen niet allemaal dood. Sommige, zoals die in Hussenberg, hadden een vervolg als verbindingsweg, in dit geval naar Beek. Bij die bebouwing werd later een put gegraven, waaromheen de kernen van de gehuchten zich vormden. Deze gehuchten vormden ontginningskernen om het achterliggende gebied (het plateau van Schimmert) te ontginnen.

Na de ontbossing van het gebied ontstonden hier uitgestrekte veeweiden. In een latere fase werden deze ontgonnen tot akkerland. De landweren verloren hierdoor hun functie of werden oostwaarts opnieuw aangelegd. Stilaan werden deze stroken onverdeelde grond gebruikt als veldwegen om de akkers te bereiken. In de middeleeuwen (ca. 1300) vormden deze stroken min of meer een aaneengesloten geheel. Het verkeer ging nu niet meer via de "oude weg" langs en door het Maasdal, maar via de nieuwe route over Kasen, Moorveld, Snijdersberg, Hussenberg en Catsop naar Roermond.
Dit is de achtergrond van de "Gemeyn Heirstraat" van Maastricht naar Roermond (later opgevolgd door de Rijksweg en vervolgens de A2).

Afbeelding: Huis Pijpers Steeske / Hussenbergstraat. Het "oude centrum" van Hussenberg.

Afbeelding: Plateau van Schimmert met op de achtergrond vliegveld Maastricht-Aachen.

Afbeelding: Uitsnede kaart Elsloo 1686, schepenbank archief Elsloo

---

De bossen van Materberg

Inkomsten van de Heer 1514:
Noch heeft der Heer van Elsloe die halffscheit van eenen bosche geheyten Materberchebossche voer die moelen van Materberch.

Noch heeft mijn Heer van Eelzlot eenen bosch hem alleen toebhehoorende, liggende boven de berch tot Materberch, ende hebben heer Huyn (de Heer van Geulle) tweederdeel daervan, helt omtrynt 2,5 bonre. (Dit is later gekapt en vormt nu het grote weiland in de helling tussen de Slingerberg en het Hoge Bos.)

Diese bosch is gehouwen over den wech voer die molen van Materberch van wegen mijns heren van Eelzlot ende is in die Maze aen den Grynt verbat.
(*Batten* is het beschoeien van de oever tegen afspoeling)

De bossen in de hellingen waren niet zo groot als nu. Grote delen van de hellingen waren weidegebied. Zo was het gedeelte tussen de Slingerberg en de Snijdersberg in 1840 een schapenweide. Los hiervan kende Geulle uitgebreide moerasgebieden die als veeweide dienden.

Afbeelding: Detail uitsnede. De Materberch. Hier staat ook het aangrenzende gebied van Broekhoven/Hussenberg ingetekend.

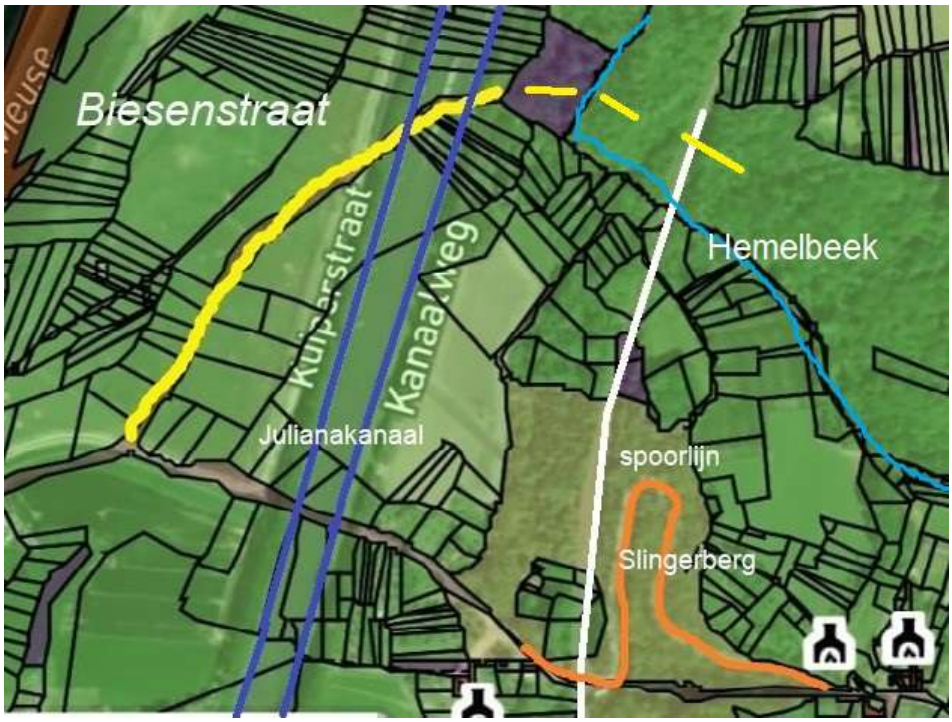
1. De Hemelbeek (grens met Geulle).
2. Mogelijk tekening van een drijfzandverzakking.
3. Omgeving van de plaats van de Laathof, brouwerij, Spiekershof, Materbergmolen e.a.

Inkomsten van de Heer 1514:
Anno 1531. Mijn edele heren ende vrouwe hebben tsamen vercregen die moelen tot Materberch mit alle huere toebehoirten.

In 1642 is er een vermelding van een Gansevijver bij de Materberghmolen.

4. Tracé van de "oude weg" langs de steilrand van het Maasdal naar Terhagen.
5. Weg naar Terhagen en Catsop (Rootstraat) over het plateau van het Armsterveld.
6. Verbinding tussen de huidige duiker en het Hoogtevoetpad (onderdeel van de Hoelstraat).
7. Bosgebied op de rechteroever van de Materbergbeek.
8. Materbergbeek (grens).
9. Wijngaard (toponiem).
10. Hoogtevoetpad (voetpad naar Hussenberg en onderdeel van de Hoelstraat).
11. Vermoedelijke plaats van de executieplaats van Elsloo, gescheiden door de grens van die van Geulle. *(Inv. 339, 1611: "Op de Heugde aant gericht boven den Wingerd op den rein van Elsloo".)*
12. Verbinding tussen het Hoogtevoetpad en de Eykskensweg (nu achter verzorgingstehuis Ave Maria). Dit was de Hoelstraat, die liep vanaf de Scheer, een stuk via het huidige voetpad langs de bosrand door het Hoge Bos van Elsloo (Hoge Materbergbosch) naar de Materhoeve in het Maasdal. Langs dit voetpad ziet men nog verdiepte, verlaten gedeelten van de Hoelstraat. Hierlangs moeten ook huizen hebben gelegen.

De naam Hoelstraat heeft overigens niets met een holle weg te maken. *Hool* of *hoel* staat voor riool of waterafvoer.

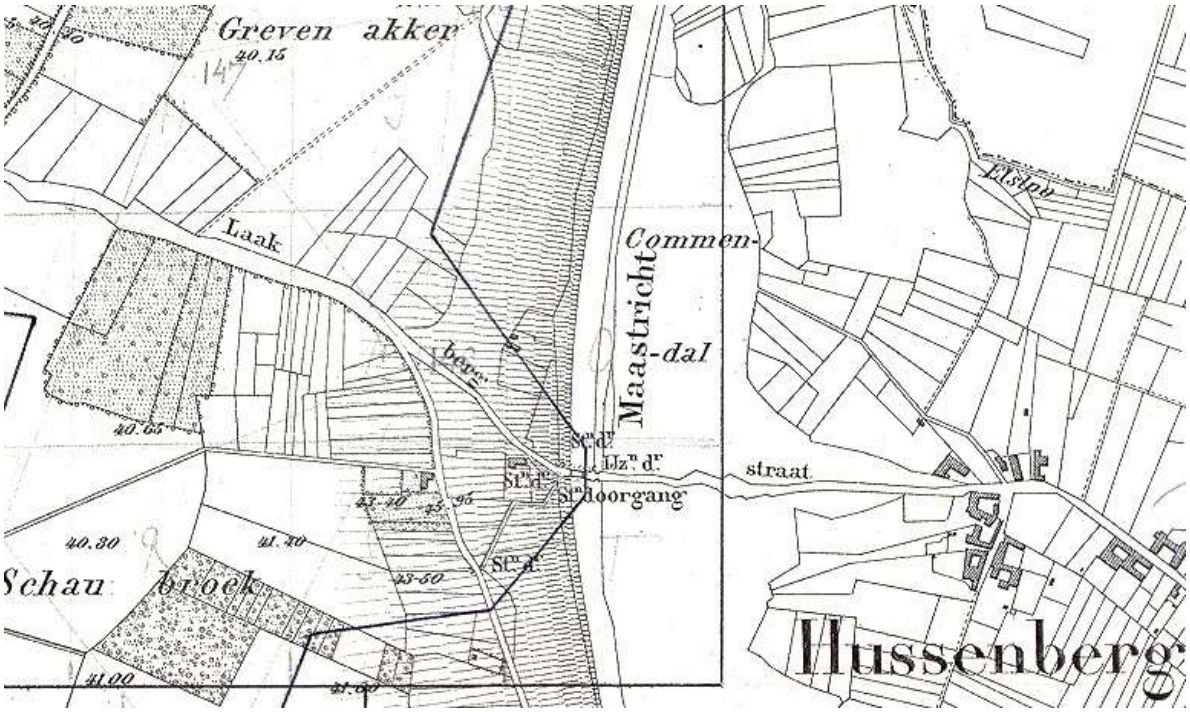

Afbeelding: Biesenstraat. Projectie van de kadasterkaart van 1817 op de huidige situatie.

Het "Meulepaedje" vormde niet alleen de verbinding tussen Hussenberg en Materberg, maar liep vanaf d'n Duuker (voorheen de omgeving van de watermolen) verder in een boog naar Geulle aan de Maas. Dit gedeelte heette Biesenstraat. Van deze Biesenstraat is aan de overzijde van het kanaal nog een klein stukje over. Langs de Biesenstraat lagen onder andere de watermolen, het panhuys (brouwerij) en de Materberghoef. Door de beemden liep deze weg naar de kern van Geulle aan de Maas. Dit is de Biessenstraat, die voor een klein deel aan de westzijde van het Julianakanaal nog bestaat.

Inkomsten van de Heer 1514:
Beyssenstraat oftewel die straet gaende van Hussenberch nae die Maese. Een stuck beempt gelegen tegen den hof van Materberg over, tusschen die Beeck ende die Byessenstraat. Noch een stuck lants gelegen op die Schepley langs den Cynt, regenoit lanx die Beeck t'Elsloe wart geheiten aen die Brugge ende hilt...

13. De eik. Volgens de overlevering een hele, holle, grote eik, waar een tafel met vier stoelen in paste: "de Groote Eyck".
14. Kleinere eik op de grens: "de Cleen Eyck".
15. De Eykskensweg, onderdeel van de "die Heerstraat gaende van Born nae Triecht" (1514), opvolger van de "oude weg" langs de Maasdalrand. Trichterweg, Maestrichterstraat of Heerstraat zijn andere benamingen.
16. De weg naar Beek.
17. Het Scheerhuis (herberg).
18. Scheerstraat: *"den Scheerwegh naer Beeck gaende"* (1746).
19. De Karrestraat. De verbinding tussen Hussenberg en Broekhoven. Die liep door tot aan de Cruysboom (kruising bij de kapel aan de Heerstraat).
20. De Grevenakker.
21. De Steeg, de verbinding tussen de Karrestraat en Snijdersberg.
22. Cruijsboom.

Afbeelding: De rivierkaart uit 1897 geeft de wegenstructuur vóór de aanleg van de Slingerberg weer.

Afbeelding: Ook dit stuk van de weg naar Elsloo is een restant van de Laakbergstraat.

Andere wegen rond Materberg

Afbeelding:In 1634 pacht Corst Ghijsen in het Grevenakker een stuk land dat grenst aan de Bellickstraat. Deze straat menen we te herkennen in de weg die vanaf de watermolen liep tussen het Grevenakker en het Commendal naar de Laakbergstraat.

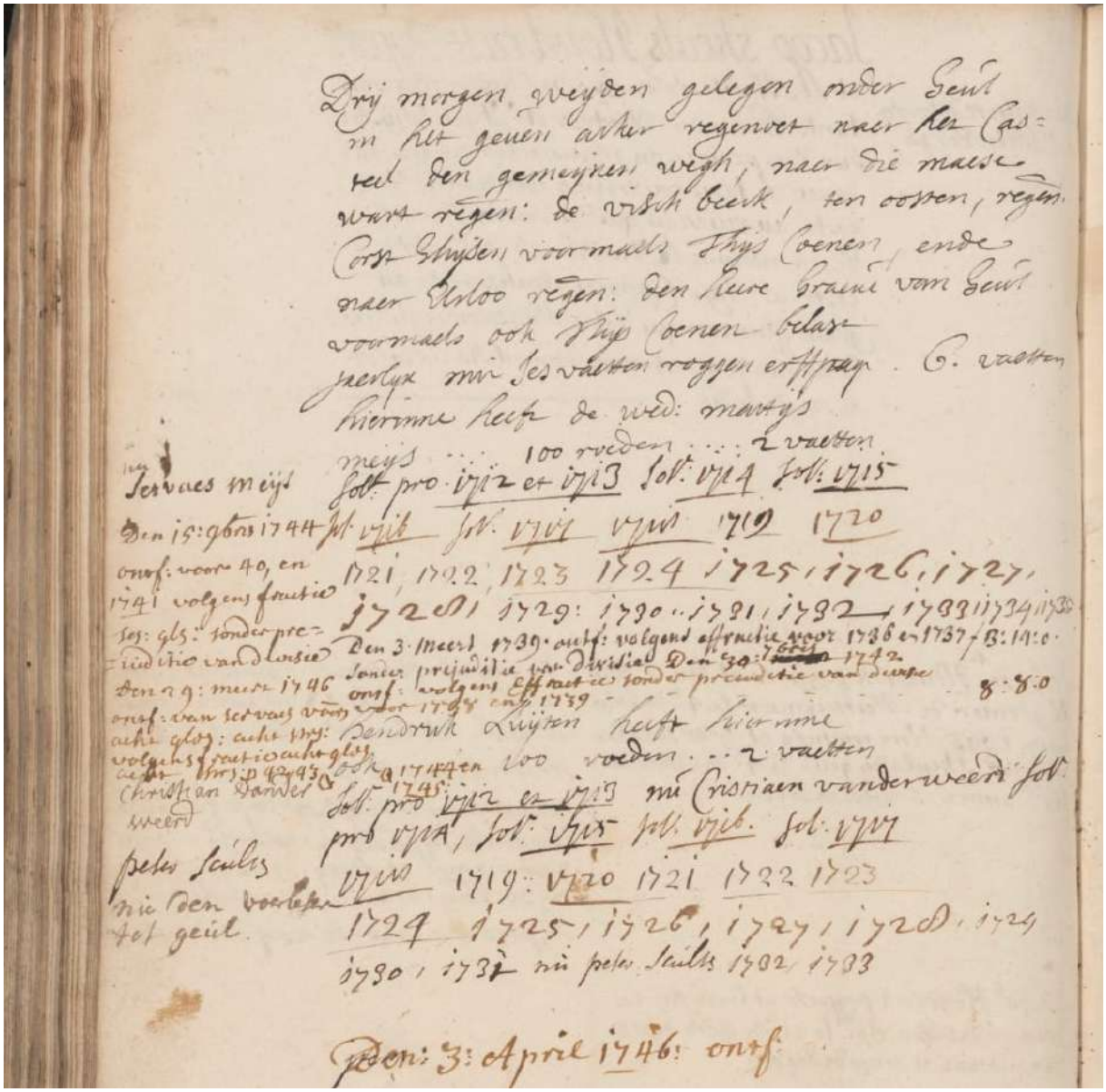
Tot heden zijn we nog nergens een vermelding tegengekomen van een doorgaande weg door de beemden tussen Elsloo en Geulle (wel liep vanuit Geulle een weg doodlopend naar de Auw Maas). Er was wel een weg/voetpad, maar die voerde over kasteelbezit en was in Elsloo met een slagboom afgesloten. Alleen met toestemming mocht die worden gebruikt, bijvoorbeeld om het hooi binnen te halen. Het weggetje/voetpad begon aan de voet van de Maasberg bij een bruggetje over de Molenbeek.

Overlevering : *mijn grootvader vertelde dat het mooiste uitzicht van de omgeving het zicht op het oude (afgebroken) Elsloo was, gezien vanuit de beemden, komende vanaf Geulle. Het Julianakanaal heeft dit tenietgedaan.*

Inv. 353, 1612: *1 morgen landts tuschen Geul ende Materbergh in den Seyndt ende den voetpad die (van Elsloo) nae Geul gaet, gaet daer doer.*

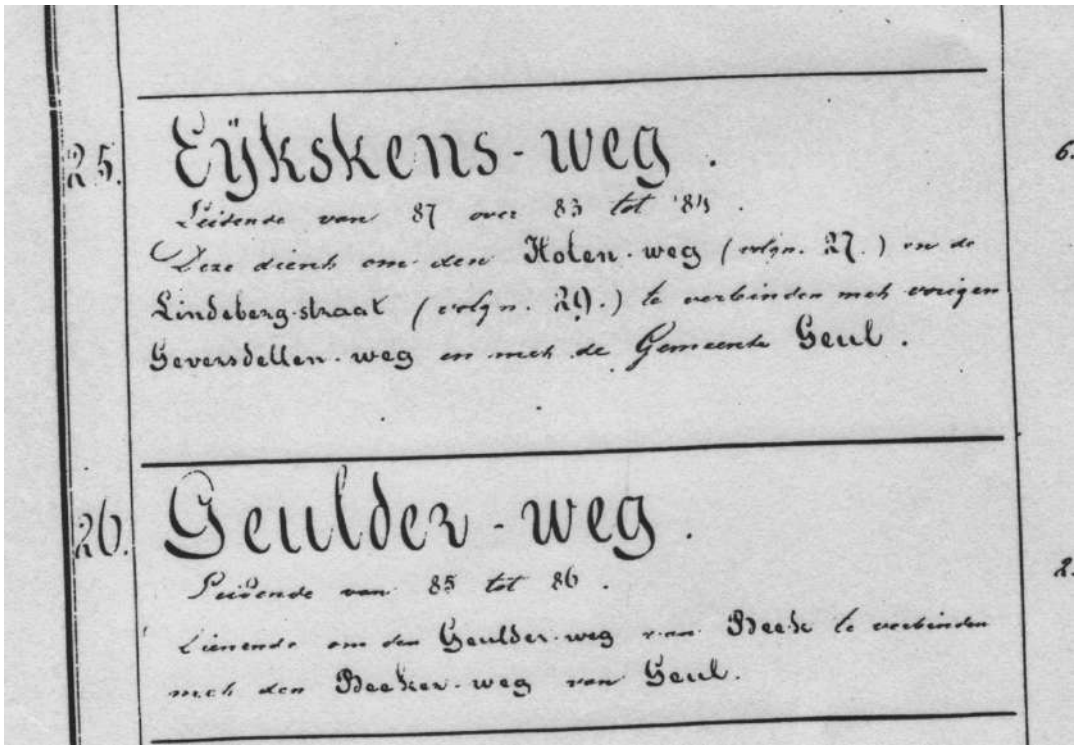
De reden voor het ontbreken van wegen is de drassigheid van het terrein (de ondoordringbare komgronden in combinatie met de beken vanuit het bos) en het overstromingsgevaar. Hierdoor ontstond een natuurlijk obstakel in de noord-zuidroute langs de Maas. Vanuit Elsloo was Geulle aan de Maas voor paard en kar alleen via een grote omweg over Hussenberg te bereiken. Wel bleef de route door het bos voor voetgangers van en naar Catsop nog lang in gebruik. Dit alles veranderde pas toen bij de aanleg van het Julianakanaal ook nieuwe wegen in het Maasdal werden aangelegd.

Afbeelding: Voorbeeld van een archiefstuk.
Voor de opsteller was het heel logisch wat hij opschreef, maar ruim 400 jaar later ligt dat anders. Vandaar dat men in de eerste plaats de wegen en toponiemen in een gebied dient te lokaliseren alvorens men dergelijke beschrijvingen kan plaatsen. Bovendien lagen toponiemen en persoonsnamen niet vast; die konden in de loop van de tijd veranderen.

Afbeelding: In de omgeving van de Hemelbeek, bij de Zand- en Kiezelberg, lag niet alleen de Materbergmolen, maar ook meer bebouwing. De Materbergmolen raakte in verval en in 1665 spreekt men over een Gansevijver bij de voormalige Materbergmolen.

25. Eijkskens-weg.
Leidende van 87 over 83 tot 84.
Deze dient om den Molen-weg (volgn. 27.) en de Lindeberg-straat (volgn. 29.) te verbinden met eenigen Heversdellen-weg en met de Gemeente Geul.
26. Geulder-weg.
Leidende van 85 tot 86.
Lienende om den Geulder-weg van Beek te verbinden met den Beeker-weg van Geul.

Afbeelding: Uit het wegenregister van Elsloo, ca. 1850

De Eykskensweg stopt als holle weg op de grens met Geulle. Daarna wordt het terrein vlak. De vaak vertelde verklaring dat holle wegen het water van de hellingen naar het dal afvoerden en door het water en het gebruik door de mens werden uitgesleten, gaat hier niet op. De weg doorsnijdt een vlak terrein; er is geen helling om water van af te voeren. Hij is 9 meter diep! Volgens onze bevindingen is de weg in fasen uitgegraven, mede om de grond elders te gebruiken, bijvoorbeeld voor de aanleg van dijken.

Een klein stukje van de Geulderweg naar Beek liep bij de Keermorgen over Elsloos grondgebied.

De galg

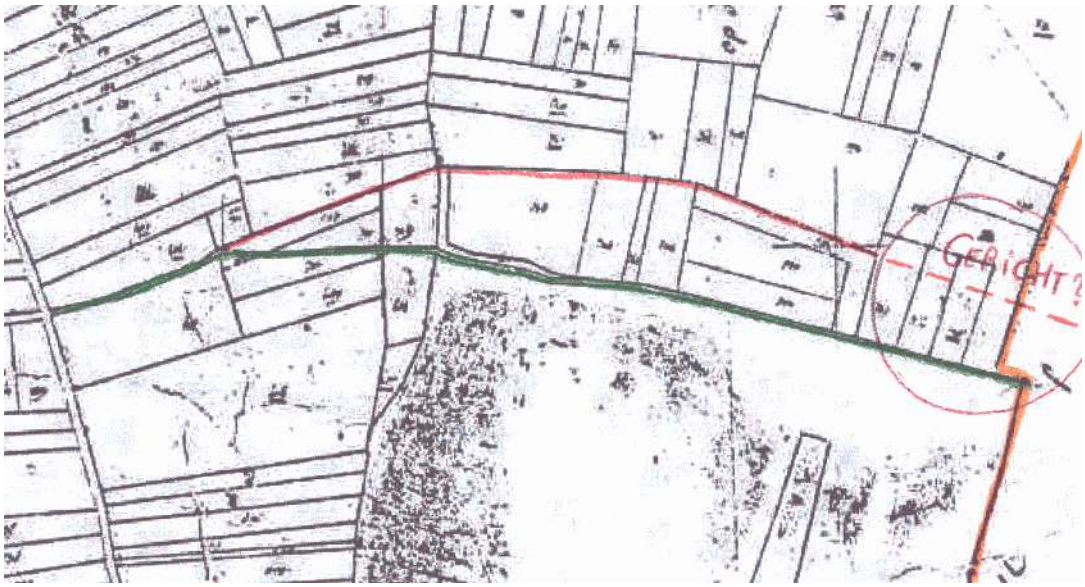
De galg van Geulle stond op de Hoogte, bij de galg van Elsloo op de grens. De plaatsing van de galg moet men zien in het kader van het oude wegenstelsel. De gehangenen moesten goed zichtbaar zijn als afschrikwekkend voorbeeld. De doorgaande wegen (Hoelstraat en Eykskensweg) liepen vlak langs de galgen, waardoor er vanaf deze wegen vrij zicht op de executieplaatsen was.

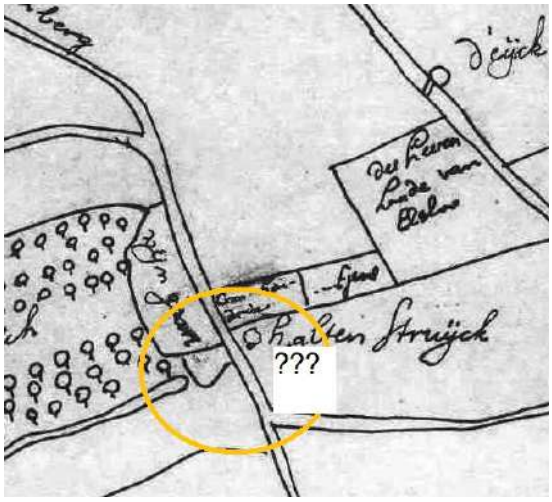

Afbeelding: "op de Heugde aant gericht boven den Wingerd op den rein van Elsloo"

Het huidige voetpad langs de bosrand lag vroeger meer naar links en volgde de linker begrenzing van het weiland. Op de grens, links van dat voetpad (Hoogtevoetpad, onderdeel van de Hoelstraat), waren de executieplaatsen. Voor Geulle was dat "boven op de Hussenberg".

De Bokkenrijders van Geulle zijn hier wel opgehangen; die van Elsloo zijn bij het kasteel opgehangen. Als men vroeger hier met kinderen liep, maakte men hun bang: "hie höbbe dr gebengeld". Het zou er spoken.

Afbeelding: In groen het huidige Hoogtevoetpad, in rood het oorspronkelijke voetpad. In oranje de grens. De wijngaard staat ingetekend op de kaart van 1686.

Biessenkuil

In het bos ontspringt de Materbergbeek. De beek ontspringt in een diepe trog in het bos. Deze trog heet in de archieven de Biessenkuil; nu noemt men deze ook wel de "Strontkuil". De naam Biessenkuil verwijst naar het kweken van biezen ter plaatse, waaruit manden werden gevlochten.

In de vorige eeuw woonde op het Veldje in Terhagen de mandenmaker Janssen, die in de Biessenkuil zijn biezen kweekte. Begin jaren zeventig van de vorige eeuw heeft bij de bron van de beek een vrij grote aardverschuiving plaatsgevonden. Een gedeelte van de hoge helling langs de beek is toen, als gevolg van een drijfzandverzakking, met bomen en al de "trog" ingeschoven.

Afbeelding: De Materbergbeek

Het Commendaal

Afbeelding: Tranchotkaart (1803)

Op de kaart kan men duidelijk zien dat de bossen in Geulle en rond de grens met het Maasdal vrij uitgestrekt en aaneengesloten waren en vanaf de Snijdersberg **Commendaal Bosch** heetten. Van het gehucht Materberg bestaat op dat moment al niets meer. We zullen zien dat in 1840 ook van dit bos niet meer dan enkele percelen hakhout over zijn.

2025

Afbeelding: Restant van de Grevenakker; op de achtergrond het Commendaal.

Boven de Grevenakker lag het Commendaal. Daar loopt nu de spoorlijn doorheen. Het onderste deel van de Materberg in Geulle, tot aan de Grevenakker (dus inclusief de spoorlijn), was het Commendaal. Ook dit bestond uit één groot perceel. Dit behoorde toe aan de gemeente Geulle.

Voor de naam Commendaal hebben we geen verklaring. Opvallend is de overeenkomst met de naam Gommendaal in het Hoge Bos. Mogelijk hebben beide dezelfde achtergrond; sterker nog, misschien zijn de gebieden ooit één geheel onder dezelfde naam geweest. Commendaal kan afgeleid zijn van *commende*, een stuk land dat eigendom was van een kerk of klooster en door deze werd verpacht. In 1840 was het gemeentelijk bezit. Het kan door de Fransen geconfisqueerd kerkelijk gebied zijn geweest. Maar daarover hebben wij verder geen informatie.

Bokkenrijders in Materberg

Halverwege de 18e eeuw waren diverse inwoners van Geulle, Beek, Catsop, Terhagen en Elsloo lid van een beruchte "Geswoorne Bende van Nagtdieven en Knevelaars", die men later de **Bokkenrijders** is gaan noemen. Samen vormden zij in onze dorpen een soort afdeling. Een belangrijk verzamelpunt was de (nog bestaande) herberg De Scheer in Hussenberg. Na afloop van deze zwarte periode ontstonden diverse mythes rond de bende. Ze konden op bokken vliegen, sloten een pact met de duivel enzovoort. Ook bestaat nog steeds het verhaal van twee kinderen van een Bokkenrijder van elders die in de Materberg een boerderij bouwden om los te komen van hun verleden.

I

Tussen Elslo en Geulle ligt een driehoekige plaats in een soort van dal, nu verborgen achter bomen en kreupelhout. Het is een mooi brokje natuur. Toch vermijden de mensen van Geulle zorgvuldig, hier na het vallen van de avond voorbij te komen. Kan het niet anders, dan werpen ze angstige blikken in het rond, maken een kruisteken en bidden het heksenwerend Sint-Jansevangelie.

Als in de omgeving nog aan akkerbouw wordt gedaan, dan gebeurt dat uitsluitend bij volle daglicht. Geen schaapherder noch koewachter waagt zich hier vóór dageraad of na het invallen van de schemering. Het is alsof hier een Engel met een vlammend zwaard staat opgesteld, om elke nieuwsgierige en onbevoegde van deze plaats verwijderd te houden.

Toen we er ondanks alle waarschuwingen toch eens een bezoek brachten, waarbij we heel wat hinder ondervonden van de woekerende braamstruiken, vonden we eensklaps een arduinsteen, waarop we na veel geduld konden ontcijferen:

P. H. D. MDCCXXX
F.L. & M.C.
M.V.B. - B.V.O.

Afbeelding: Het begin van de roman van Pieter Ecrevisse over de Bokkenrijders in zijn boek *De Bokkenryders in het Land van Valkenberg* uit 1845. Misschien zijn deze alinea's gebaseerd op een van de laatste huizen van Hoogmaterberch, waarvan volgens de overlevering nog muurresten bestonden en die in de overlevering waren blijven voortleven.

Bewoners

Enkele opgetekende verwijzingen uit het archief van Elsloo met betrekking tot de Materberg

Cijnsregister 1612 MATERBERCH (vermeldingen 1612-1711)

- Item den G. Here van Elsoe heeft enen laethooff tot Materberch daervan die helschet toe staet die eerffgenamen van Jo. Schaloen ende die chijnsen ende cap. vallen jaerlijcx op St. Stevensdach.

- ...landts gelegen tuschen Guel ende Materberch inden Seyndt .....ende der voetpaet die nae Guel gaet gaet daer doer.

- ...van enen hooff geheyten den Spickerhooff regenoet die straet die van der molen te Materberch compt ... ende die straet voerhueft
  2 capoen 12d 1 malder eyer 1 kuer

- ....van enen hoof geheyten den Panhuyshooff gelegen tot Materberch regenoet der here van Elsloe ter eenre ende die straet die van Bosche Jans compt ter andere zijde...
  1 capoen

- Der G. Here van Elsloe voermaels Willem Crijns van den halven Panhuys hoof gelegen bij die molen te Materberch regenoet aen een zijde Jan Brorens ter andere der Materbosche.
  1 capoen

- ..van een hoefken gelegen bij die molen te Materberch daer een huys plach op te staen regenoet den Taggebosche ter eenre ter andere zijden die Hoellstraet..
  2 capoen

- ...van een hooff staet neven dit voerschrevene goet regnoet .....ende die Hoellstraet ter andere uutcomende op Joncker Buesdaels Bosche
  4 vat rogge

- ..van goet gelegen tot Materberch....uutcomende met enen hueft op Jo. Schaloens bosche met den anderen op die Hoellstraet.
  1 capoen

- ...van Goet genaempt Beltsgoet gelegen tot Materberch regenoet ter eenre die Roer off gemeynten ter andere zijden Peter Juecken alias Speler...
  3,5 capoen 8 d 1 kuer

- ....van eenen hooff gelegen voer den hooff te Materberch ..ter andere uutcomende op die straet die nae die molen aeff compt.
  4,5 capoen 15 d 1 malder eyer 1 kuer

- ...enen hooff gelegen tot Materberch regenoet....uutcomende met enen hueft op die Roer met den anderen hueft op die Hoelstraet.
  1 capoen 1,5 s 1 malder eyer 1 kuer

Ook in de archieven van Elsloo komt de Materberg bij herhaling voor, waaruit blijkt dat de Heer van Elsloo cijnsrechten behield op de Materberg. Opmerkelijk is dat percelen werden belast met "kapoenen" (een kapoen is een gecastreerde haan), terwijl er dan van bewoning geen sprake meer is.

Cijns is een recht op een jaarlijkse uitkering uit onroerende zaken, bijvoorbeeld een stuk grond, een gebouw of ambten. Het woord is afgeleid van het Latijnse woord *census*. De meest voorkomende betalingen in natura bestonden uit kapoenen (voor huizen) en graan, die later in geld werden betaald. Verdween een huis, dan bleef de belasting toch op het perceel rusten.

We zien dan ook in Materberg percelen (*goet*) die belast werden met "kapoenen", terwijl de bebouwing, voor zover wij dat kunnen beoordelen, reeds verdwenen was. Ook is er sprake van "Hoegmaterberch", huizen langs de Hoelstraat in de helling boven de molen.

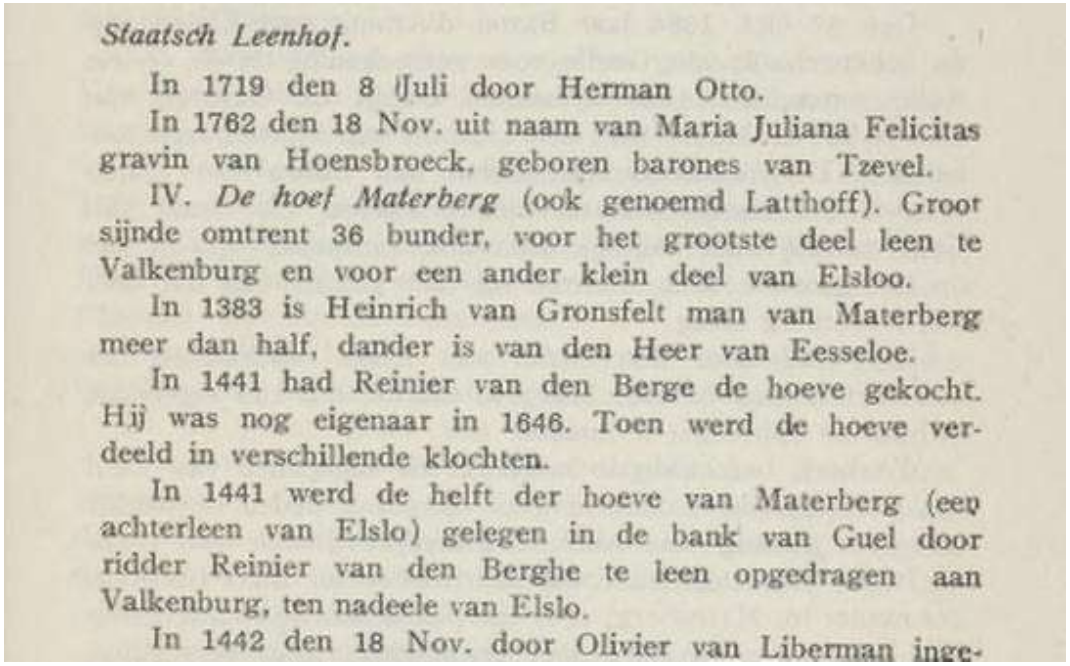

Huizen waren in de middeleeuwen roerende zaken. Vakwerkhuizen kon men uit elkaar nemen en elders weer opbouwen. Men kan zich voorstellen dat dit ook in de Materberg is gebeurd: huizen afbreken en elders (misschien in omliggende gehuchten) weer opbouwen of het materiaal hergebruiken. In de grond kunnen nog funderingen zitten; dit waren maaskeien die eveneens hergebruikt konden worden. Als er kelders zijn geweest, zouden deze misschien zijn achtergebleven.

Van een agrariër uit Hussenberg weten we dat hij bij het Meulepaedje herhaaldelijk maaskeien en mergel naar boven kwamen als hij ploegde. Uit overlevering wist hij dat daar zijn voorouders hadden gewoond. Ook amateurarcheologen hebben hier funderingen gevonden.

Waar de bewoners naartoe zijn gegaan, weten we niet. Het land kon men immers niet meenemen en daarom denken we dat zij vanwege de reistijden in de buurt zijn blijven wonen; wellicht in Hussenberg of Catsop.

De Materberg was een twistappel

Staatsch Leenhof.

In 1719 den 8 (Juli door Herman Otto.

In 1762 den 18 Nov. uit naam van Maria Juliana Felicitas gravin van Hoensbroeck, geboren barones van Tzevel.

IV. *De hoef Materberg* (ook genoemd Latthoff). Groot sijnde omtrent 36 bunder, voor het grootste deel leen te Valkenburg en voor een ander klein deel van Elsloo.

In 1383 is Heinrich van Gronsfelt man van Materberg meer dan half, dander is van den Heer van Eesseloe.

In 1441 had Reinier van den Berge de hoeve gekocht. Hij was nog eigenaar in 1646. Toen werd de hoeve verdeeld in verschillende klochten.

In 1441 werd de helft der hoeve van Materberg (een achterleen van Elslo) gelegen in de bank van Guel door ridder Reinier van den Berghe te leen opgedragen aan Valkenburg, ten nadeele van Elslo.

In 1442 den 18 Nov. door Olivier van Liberman inge-

Uit Geuls verleden:
https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identifier=MMKB02:000120030:00005&query=uit+geuls+verleden&coll=boeken&rowid=4

IV. De hoeve Materberg (ook genoemd Laathof) Groot zijnde omtrent 36 bunder, voor het grootste deel leen van Valkenburg en voor een ander klein deel van Elsloo.

In 1383 is Heinrich van Gronsfelt man van Materberg meer dan half; d'ander is van den Heer van Eesseloe.

In 1441 had Reinier van den Berge de hoeve gekocht. Hij was nog eigenaar in 1446. Toen werd de hoeve verdeeld in verschillende klochten.

In 1441 werd de helft der hoeve van Materberg (een achterleen van Elsloo), gelegen in de bank van Guel, door ridder Reinier van den Berghe te leen opgedragen aan Valkenburg, ten nadele van Elsloo.

In 1442, den 18 Nov., door Olivier van Liberman ingevolge cessie aan hem gedaan door Reinier van Berge.

In 1452, den 12 Nov., wordt de hoeve Materberg tot een volleen verheven door hertog Philips van Brabant en verenigd met de Heerlijkheid Elsloo, onder beding dat Conrad van Schoonvorst de Heerlijkheid Elsloo ten Valkenburgse rechten moest te leen houden van de hertog:

"Phüippus, Hertog van Bourgoigniën enz.

Want onze lieve ende getrouwe Heere Conradt van Schoonvorst, Heere van Elslot ende St. Achtenrade, Ridder, ons tegenwoirdelijck te kennen heeft doen geven, hoe dat van soo ouden tijden, dat van der contrariën egheen gedencknisse en is, men van hem ende zijns voorsaeten, Heeren van Elslot, geplooge heeft ten leene ten houden de helen hof van Materbergh in de bancke van Goeie, lande van Valèkenborgh gelegen, tot binnen corten jaeren herwaerts, dat wijlen Heere Reyner van Berghe, besitter desselffs Hoffs, die helft aen ons te leen heeft gebracht in achterdeel des voorsc. Conrardt enz."

"Nu verheft de Hertog Materbergh weer in een vollen leene van ons ten eeuwigen daghen schuldigh te houden en te blijven."

In 1560 verpandde Filips II het zes jaar eerder door zijn vader Karel V tot een groot Valkenburgs leen verheven Geulle aan Conrard van Gaveren, Heer van Elsloo. Diens gelijknamige kleinzoon schonk de heerlijkheid in 1594 aan zijn neef Wolter Hoen van Hoensbroek. Later worden Ulestraten en Bunde bij Geulle gevoegd en wordt het (afgebroken) kasteel gebouwd.

Nationaal Archief Den Haag:

Stukken betreffende de bemoeiingen van de Staten-Generaal met het proces voor de Raad van Brabant tussen Wouter Françoys, baron van Hoensbroek, graaf van Erpecum, Geul enz., ter eenre, en de graaf van Arberg en Vallangin, vrijheer van de baanderij van het Rijk van Elsloo, ter andere zijde, over de possessie van en het recht van jacht en tienden in de Materbergse bossen bij Elsloo, en tevens over de vraag of zij tot het Duitse Rijk dan wel onder het Land van Valkenburg horen, 1662-1664. Met retroacta, 1452-1661.

Den 27 Oct. 1664 laat baron d'Arberg van Elsloo aan de Schepenbank van Geulle, voor aantekening in de civiele rolle, door zijn drossaard Donijs de Gaverel weten dat hem sedert 16 maart 1613 de cijnshof van Matterbergh toebehoort.

Deze aantekening scheen de baron van Elsloo evenwel het rustig bezit niet te verzekeren. De graaf van Geul maakte waarschijnlijk daarop eveneens aanspraak, en wel op het grootste deel, waarom hij niet gaarne van dat deel van Materberg afzag.

Hij werd door de baron van Elsloo beschuldigd de rechtmatige bezitter lastig te maken om zijn eigendom in bezit en opbrengst te houden.

D'Arberg beschuldigde insgelijks de schepenen van Geulle van partijdigheid, omdat zij geen uitspraak deden of slechts een uitspraak die gunstig was voor de grafelijke genade van Geul.

In het jaar 1568 staat vermeld dat Martin Coenen, alias Bucking, der moller tot Matenberg, voor zijn paard, dat bij de fouragering van het leger van Alva was verongelukt, een vergoeding kreeg van XIIII daler of XVI gulden courant.

Wij halen dit feit aan om te laten uitkomen dat bij het leen Materberg waarschijnlijk een molen behoorde, of dat er ten minste een in de nabijheid lag. Deze kan de molen van "Eisen" zijn geweest, waarvan in het testament van Hoensbroeck sprake is en waarop Martin Coenen molenaar en pachter was.

De hoeve Materberg werd verheven in:

1455 door Dries van Hillensbergh;
1571 door jr. Hendrik Huyn van Amstenraedt van Wijk;
1585, den 22 sept., door jr. Jan van Cluth ende jr. Johan Passart.
In 1718 was Gosen Pijpers houder van het Materbergsleen.

De Materbergbeek

Midden door het Hoge Bos loopt de, al eerder beschreven, Materbergbeek. Deze gaat samen met de Roeschert door d'n Duuker onder het spoor door. Eigenlijk is de loop van de Materbergbeek tot de Duuker het enige stukje oorspronkelijke beekbedding in het bosgebied. Alle andere waterlopen zijn vóór en na aangepast.

Het Gommesdaal

Het Hoge Bos (Hoge Materbergbos) heeft in omvang sterk gevarieerd. Het is goed mogelijk dat het Commen- of Gommesdaal (onderdeel van het Hoge Bos in Elsloo; hier niet te verwarren met het Commendaal in Geulle) als wildernis één geheel heeft gevormd met de bossen van Geulle. Mogelijk was de hele Materberg (vanaf de Slingerberg tot aan of zelfs inclusief de Hoogte in Catsop) één groot bosgebied.

In 1514 bezit de Heer van Elsloo een bos, gelegen in de hellingen van de Materberg, en tevens de helft van een bos dat vóór de molen was gelegen (dus in het Maasdal) en de naam Materbergbos droeg. In 1552 wordt het bos dat vóór de Materbergmolen lag gekapt en "verbat" (gebruikt voor beschoeiing) aan de Maas bij de Grynt.

Het gebied met de naam Commendaal in Geulle is eerst door de aanleg van het spoor sterk verkleind en later nog eens door de aanleg van de Slingerberg. Wel herinneren in Geulle nog twee wegnamen aan het Commendaal. Het beschreven Meulepaedje heet nu de Commendaalweg en vanaf de kerk in Geulle loopt een weg dood tegen de kanaaldijk die Kommelderweg heet: de weg naar het Commendaal.

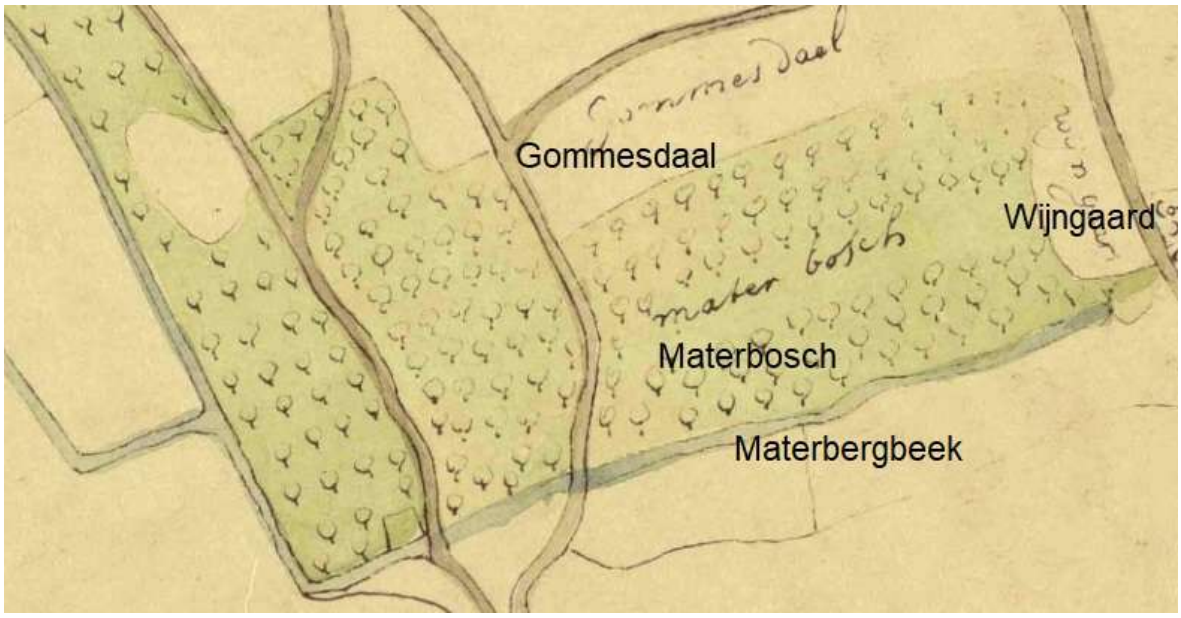
Afbeelding: Een restant van de Kommelderweg (de weg naar het Commendaal), die begon achter de kerk aan de Maas en eindigde naast het "Hemelke".

Overige benamingen

In de Materberg en tussen de Materberg en de Maas lagen nog diverse afzonderlijke gebieden die door de aanleg van het Julianakanaal zijn verdwenen of nu zijn opgenomen in de naam Sainterbeemden.

Nabij de Biesenstraat lag een gebied met de naam **Veeweide** (weidegebied van Materberg?). In de helling lagen percelen tussen de Hoelstraat en de **Roer** (moerasgebied langs de Materbergbeek?). Naast het Grevenakker lag een weide die **Den Dilgar** heette.

Vanuit Elsloo gezien, over de beek (Hemelbeek) heen, lag een groot stuk land dat **de Cynckt** (nu de Sainterbeemd) heette. Daarbij lag een stuk beemd met de naam **op de Scheepsley** (jaagpad). Daarnaast lag bij de **Heerenweerd** (nu een deel van de Vuilbeemden in Elsloo) een beemd met de naam **der Rugge**.

Verder was er een weerd met de naam **der Grient** (aan deze Grient werden de bomen van het Materbergbos verbat; dat is het beschoeien van de rivieroever).

We kwamen ook de naam **Voulweyde** tegen, misschien de oorsprong van de naam **Vuilbeemden**.

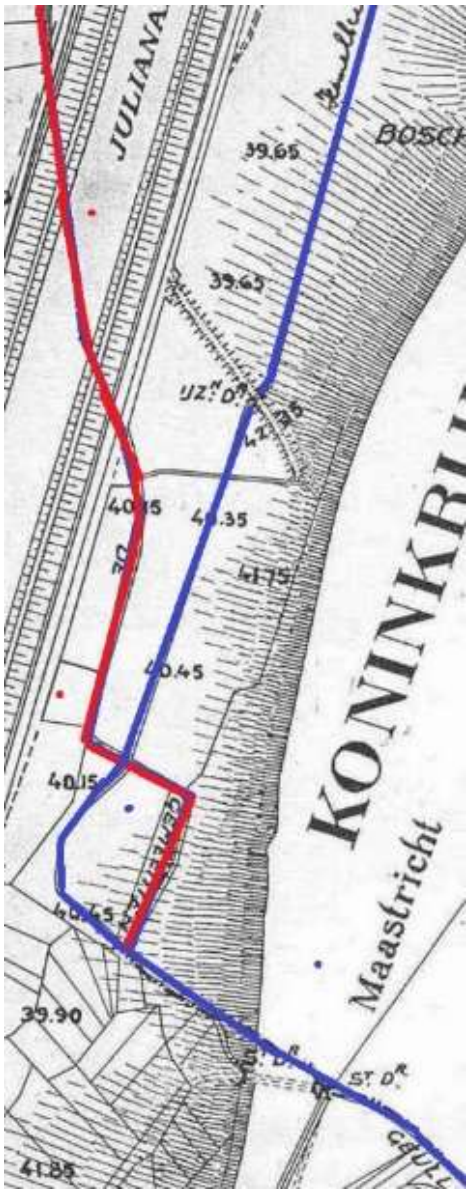
Ook bestond er een beek met de naam **Vischbeek** (mogelijk was de Vischbeek een onderdeel van de Hemelbeek) en heeft hier een brug over de Hemelbeek gelegen waar geen weg, maar een voetpad overheen liep.

De Hemelbeek

De Hemelbeek is nu de naam van de beek die loopt vanaf de grote spoorduiker naar het kasteel van Elsloo. Toch heeft deze nog maar weinig met de oorspronkelijke beek van doen.

De Materbergbeek stroomde voorheen via de watermolen door het Maasdal. Halverwege de beemden kwam hier de Roeschert bij; vanaf dat punt werd de beek **Heymelbeeck** genoemd. *Heymel* komt van *heimael*, wat rechtsgebied betekent.

In de beemden aan de westzijde van het Julianakanaal was vóór de ontgrinding de oude beekbedding nog vaag zichtbaar. Zij vormde tevens deels de grens van de rechtsgebieden van Elsloo en Geulle. In de loop der tijd zijn de beken omgelegd en samengevoegd tot de huidige loop. De grens tussen Meerssen en Stein is overigens na de gemeentelijke herindeling rechtgetrokken.

Afbeelding: Het gebied tussen duiker en kanaal in 1935 en 1983

De Gwratte Duuker

De grens is in de duiker niet de beek, maar loopt een tiental meters ten noorden ervan. Na de duiker volgt de grens weer de beek. Dit heeft een reden. Men heeft namelijk eerst de duiker naast de beek, en dus op Geuls grondgebied, gebouwd en vervolgens de beek door de duiker omgelegd. Vandaar dat "die van Gääl" het niet kunnen nalaten om bij gelegenheid "die van Aelse" duidelijk te maken dat deze duiker op Gääls grondgebied ligt en de beek die erdoor stroomt niet de grens is.

De grens is overigens ook in het Julianakanaal gecorrigeerd en gaat daarna recht naar de (voormalige) Oude Maas en volgt deze tot aan de Maas zelf. Eerder volgde de grens tot aan de Maas de loop van de Hemelbeek.

Afbeelding: De grote spoorduiker in het Hoge Bos. Duidelijk is te zien dat het gemetselde voetpad onder de "Keezelberg" verdwijnt. Vóór de aanleg van het Julianakanaal liep onder deze "berg" een voetpad (Bellickstraat) naar de Laakbergstraat. Het was een belangrijke verbinding van Catsop en Elsloo met Geulle aan de Maas (voorheen de Bellickstraat). In de jaren twintig van de vorige eeuw kreeg men nog een proces-verbaal als men na zonsondergang door het bos huiswaarts keerde. Door de opkomst van de fiets en de aanleg van het Julianakanaal verviel het belang van de voetpadverbindingen door het bos met Geulle aan de Maas.

De Bellickstraat bestaat eigenlijk nog. Dat is nu het voetpad vanaf de Kiezelberg langs de oostgrens van de Grevenakker naar Broekhoven. De Bellickstraat verbond de Biesenstraat vanaf de watermolen met de Laakbergstraat. De herkomst van de naam is niet bekend. Misschien bestaat er een samenhang met het dialectwoord *belliken*, dat diep ploegen betekent.

Afbeelding: In de stenen van de duiker bij de Kiezelberg zijn namen ingekerfd van Geullenaren die hier bij het "bosche" schuilden voor de regen. Ook August Penders heeft dat gedaan.

Afbeelding: Rivierkaart 1847, uitsnede.

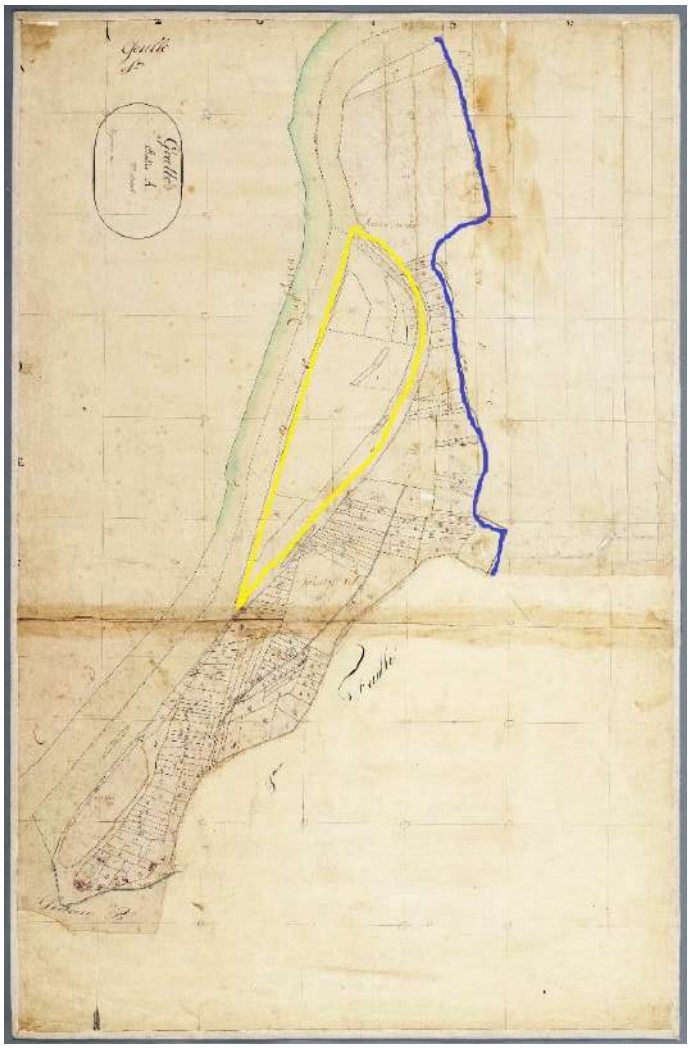
Andere toponiemen

1634: Aelensberg te Hussenberg (niet gelokaliseerd).
1634: Een weyde genaemd den Dilgar nefens de Grevenacker.
1528: Bij den Cruijsboom een stuk land aan den wech dat men van den Cruysboem te Geverik wart geet, geheiten dat Kierlant.

Een stuck lants aen die vehewye ende aan die Biessenstraat ende den wech naar Geul gaat daardoer.

Een stuck lants gelegen te Hussenberg bij de Habelboem aen die straet gaande van Beeck nae dat veer.

Het vervolg van de grens naar de Maas

Kadasterkaart Geulle ca. 1817. De grens volgt de loop van de Hemelbeek (blauw). Het met geel omgeven gebied is de Middelgrind en heeft tot de gemeente Boorsem behoord. Dit geeft te denken over de loop van de Geul. De Oude Maas kan vóór 1150 heel goed een gedeelte van de oude Geulloop zijn geweest en de grens met Boorsem hebben gevormd.

De Twee Sinten

In de archieven komen we bij grensbeschrijvingen vermeldingen tegen van **de Twee Sinten** (twee eilanden?), waartussen de Hemelbeek (de grens) doorliep. Langs de Hemelbeek had de Heer van Elsloo een groot perceel in bezit dat in de archieven **de Sint(e)** wordt genoemd. In de oudste vermeldingen komen we **des Heeren Weerd** tegen.

In dit gebied bestonden verder nog verschillende deelbenamingen die we niet kunnen plaatsen, zoals **die Scheepsley** (jaagpad?) en **der Rugge**. Waarschijnlijk had de Heer van Elsloo hier ook aangrenzende bezittingen op Geuls grondgebied die deze namen droegen. Maar het kan ook zijn dat Elsloos terrein door grensaanpassingen naar Geulle is overgegaan. Hoewel de Hemelbeek altijd de grens is geweest, staat daarmee de loop van de beek, en dus de grens, niet vast.

Afbeelding: De situatie in 1770 (Ferraris). Duidelijk zijn hier twee eilanden zichtbaar: de **Twee Sinten**, ofwel de *tsenten*. *Sentine* is modder of slik.

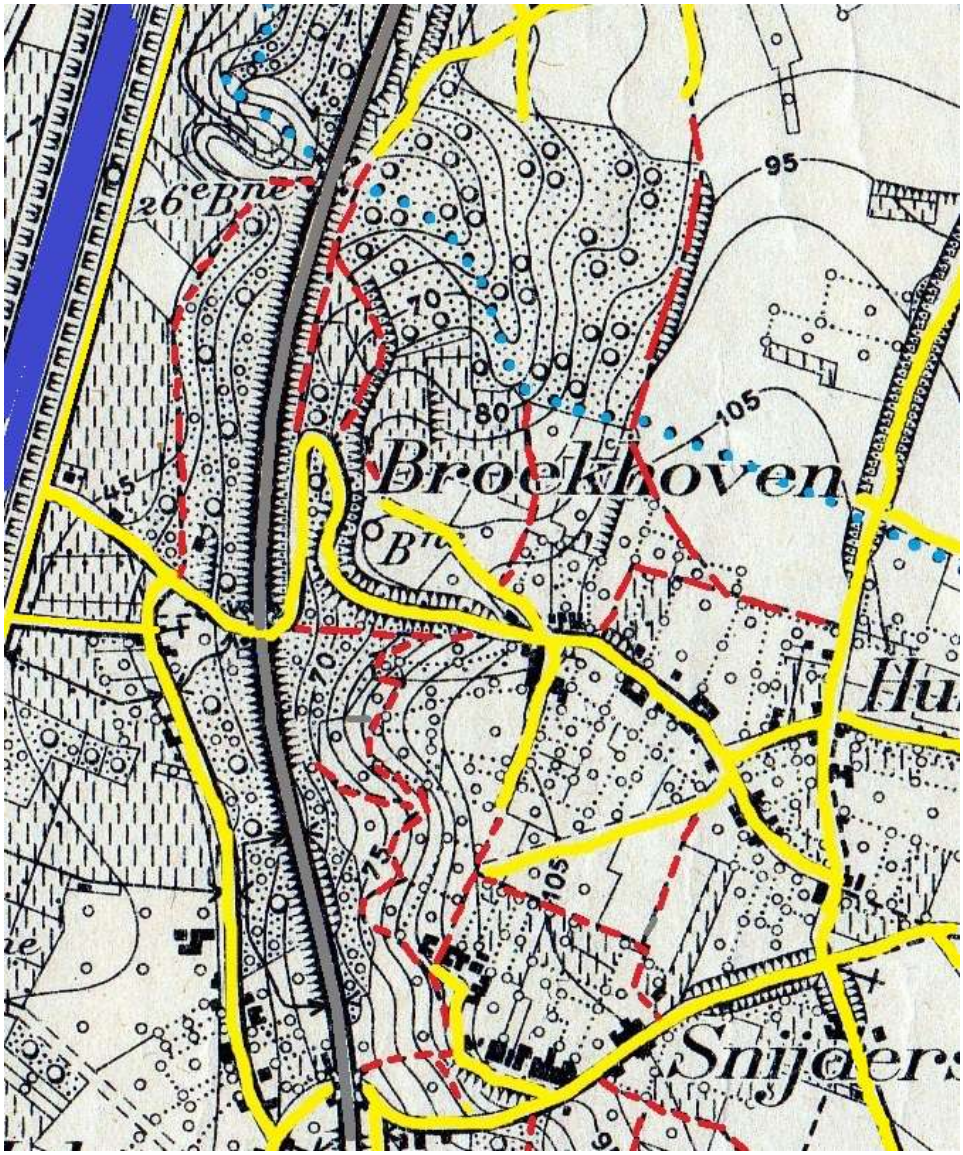
Grensbeschrijving (Bijvanck 1462):
"... ende voert van dan doer den Bossch op ten waterganck te Materberch op die moelen doer dat moelenraet ind dan van danne voert denen waterganck in, all in die Heymelbeeke die tusschen die twe t'senten geet off light..."

Nawoord

We zijn de oude grens tussen Geulle en Elsloo gevolgd, van de Horst tot aan de Maas. Het mag duidelijk zijn dat de grens ooit geen scheiding in dit gebied vormde. Het leengoed Materberg omvatte omvangrijke gebieden aan weerszijden van de huidige grens en heeft een gedeelde, rijke geschiedenis.

Ons onderzoek is niet compleet geweest. Mogelijk zijn onze inzichten op onderdelen niet correct. Zeker weten doen we het nooit; zelfs de archieven spreken elkaar soms tegen. Het alternatief is niet publiceren, maar dan doen we de historie tekort.

Wellicht bieden Geulse archieven meer inzicht in de ligging van de verdwenen huizen van het gehucht Materberg. Als men nu door de mooie bossen van Elsloo en Geulle wandelt, weet dan dat u over oude wegen loopt en door een ooit bloeiend, van de aardbodem verdwenen gehucht Materberg, dat niet eens (op een paar vage verhalen na) in de overlevering is blijven bestaan.

Afbeelding: De "nieuwe" situatie in 1937 rond Hussenberg, Broekhoven en Snijdersberg na de aanleg van de spoorweg en het Julianakanaal.